

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several T_EX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	33
तृतीयः प्रश्नः	47
चतुर्थः प्रश्नः	60
पञ्चमः प्रश्नः	83
षष्ठः प्रश्नः	111
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	124
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	129
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	135
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	139
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	172
प्रथमः प्रश्नः	172
द्वितीयः प्रश्नः	184
तृतीयः प्रश्नः	198

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति
न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑
अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥ १॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत।
महा॑नाम्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत॥ २॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पाघ्रा॑मपं
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॑वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भु॑वनं
दे॒व॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑।
शि॒वा नः॑ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृडी॑का

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पुटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं

दद्यात्॥७॥

[२]

साक॒ञ्जाना॑ः सप्त॒थमा॑हुरेक॒जम्। षडु॑द्य॒मा ऋष॑यो दे॒वजा॑ इति।
तेषा॑मि॒ष्टानि॑ विहि॒तानि॑ धाम॒शः। स्था॒त्रे रै॑जन्ते वि॒कृतानि॑
रूप॒शः। को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः। सखा॒ सखा॑यमब्रवीत्।
जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विद॑ः सखा॑यम्। न
तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ः शृ॒णोत्य॒लक॑ः शृ॒णोति॥८॥

न हि प्र॒वेदं॑ सुकृ॒तस्य॑ पन्था॒मिति॑। ऋ॒तुर॑ऋ॒तुना॑ नुद्य॒मानः॑।
वि॒नना॑दा॒भिधा॑वः। षष्टि॑श्च त्रि॒शंका॑ व॒ल्गाः। शु॒क्लकृ॑ष्णौ च
षाष्टि॑कौ। सा॒रा॒गव॒स्त्रैर्ज॑रद॒क्षः। व॒सन्तो॑ वसु॒भिः स॒ह। सं॒वत्स॑रस्य
सवि॒तुः। प्रैष॑कृ॒त्प्रथ॑मः स्मृ॒तः। अ॒मूना॑दय॒तेत्य॒न्यान्॥९॥

अ॒मूश्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते।
ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ का॒लप॑र्यये। वि॒शेष॑णं तु वक्ष्या॒मः।
ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त। शु॒क्लवा॑सां रु॒द्रग॑णः। ग्री॒ष्मेण॑ऽऽव॒र्तते॑ स॒ह।
नि॒जह॑न् पृथि॒वीः स॒र्वाम्॥१०॥

ज्यो॒तिषा॑ऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्वरू॒पाणि॑ वासा॒ःसि। आ॒दित्या॑नां
नि॒बोध॑त। सं॒वत्स॑रीणं कर्म॒फल॑म्। व॒र्षाभि॑र्द॒दता॑ः
स॒ह। अदुःखो॑ दुःखचक्षु॒रिव॑। तद्भा॑ऽऽपी॒त इ॒व दृ॑श्यते।
शी॒तेना॑व्यथयन्नि॒व। रुरु॑द॒क्ष इ॒व दृ॑श्यते। ह्ला॒दय॑तै॒ ज्वल॑तश्चै॒व।
शा॒म्यत॑श्चास्य॒ चक्षु॑षी। या वै प्र॒जा भ्रं॑श्यन्ते। सं॒वत्स॑रा॒त्ता
भ्रं॑श्यन्ते। याः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति। सं॒वत्स॑रे ताः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति।
व॒र्षाभ्य॑ इत्य॒र्थः॥११॥

[३]

अक्षिंदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्गणं
नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि
निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता
वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्यतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः।
मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्।
अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः।
रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्।

तस्माद्यः सप्रवृर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति।
नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः।
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व
ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य
एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय
सर्वान्कामान्भिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः
सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्सुहि तं
नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान्
परिवृश्चति। पृथिव्यंशुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं
च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्।
यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।
सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सन्निर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।
ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त
इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति।

यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु।
यस्मिन्त्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-
तिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति। भस्ताकर्मकृदिवैवम्।
प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या
इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो
वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं
चाजहत्तम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह
तप्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या
दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे
घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या
इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभीरक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति।
यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्त्सहस्रं
सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायः संवत्सरो मिथः। काहः केयं
देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति
सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी।
इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते
उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती
धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं
तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं पुरायणम्। एको यद्धारयद्देवः।
रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते।
त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य पुरायणम्। पृच्छामि त्वा परं
मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु

मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ

वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अंतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। मुहर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।

छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे।
गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु
द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिव्योम।
मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति
स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी
द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्थः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स२ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगत२ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं
न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनोभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।
समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपङ्क्तिः षडश्वैः।
सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरषम्बरश्चैव।

स॒वि॒ता॒रे॒प॒सो॑ऽभवत्। त्य॑ सु॒तृप्तं॑ वि॒दित्वै॒व। ब॒हु॒सोम॑ गि॒रं
व॒ंशी॥४३॥

अ॒न्वे॒ति तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आ॒य॒सू॒या॒न्त॒सोमं॑तृप्सुषु। स
स॒ङ्गाम॑स्तमो॒द्योऽत्यो॑तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गो॑भिः
स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वे॒ति परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑।
ए॒वमे॒तौ स्थौ॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः पृ॒थि॒व्योः। अ॒ह॒र॒ह॒र्गर्भं॑
द॒धाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्साव॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो रा॒त्रिः। ता
अ॒वि॒सृष्टौ॑। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑।
रा॒त्रेर्व॒त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॒सृष्टौ॑। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॒तं आ॑दि॒त्यस्य॑। ता
अ॒वि॒सृष्टौ॑। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वैद्यु॒तस्य॑ नीहा॒रः। तौ तावे॒व
प्रति॑पद्येते। से॒यः रा॒त्रीं गु॑र्भिणीं पु॒त्रेण॑ सं॒व॑सति। तस्या॒ वा
ए॒तदु॒ल्बणम्॑। यद्रा॒त्रौ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्गु॑र्भिण्या॑ उ॒ल्बणम्॑।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बणम्॑। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया॑ च प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑। य
ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं॑ चेति। आ॒दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य व॒त्सः।
अथ॑ प॒वि॒त्राङ्गि॑रसः॥४७॥

[१०]

प॒वि॒त्र॑वन्तः प॒रि॒वाज॑मा॒स॒ते। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भि॒र॑क्षति व्र॒तम्।

म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धीरा॑ इच्छे॒कुर्ध॑रु॒णेष्वार॑भम्। प॒वित्रं
ते॒ वित॑तं ब्रह्म॑ण॒स्पत॑ैः। प्रभु॑र्गात्रा॒णि पर्य॑षिवि॒श्वतः॑। अत॑सतनू॒न
तदा॑मो अ॒श्रुते। श्रु॒तास॒ इद्वह॑न्त॒स्तत्समा॑शत। ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्।
अस॑तः स॒द्ये तत॑क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। सर्वे॑ऽत्रयो अ॒ंगस्त्य॑श्च। नक्ष॑त्रैः
शङ्कृ॑तोऽवसन्। अथ॑ स॒वितुः॑ श्यावा॒श्वस्या॑ऽवर्ति॑कामस्या।
अ॒मी य ऋ॒क्षा निहि॑तास उ॒च्चा। नक्तं॑ दद॒श्रे कुह॑चिद्वि॒वैयुः।
अद॑ब्धानि॒ वरु॑णस्य व्र॒तानि॑। वि॒चाक॑श॒च्चन्द्र॑मा॒ नक्ष॑त्रमेति।
तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यम्। भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि॥४९॥

धियो॑ यो नः प्रचो॒दया॑त्। तत्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहे। व॒यं दे॒वस्य॑
भो॒ज॑नम्। श्रेष्ठ॑ सर्व॒धात॑मम्। तुरं॑ भर्ग॒स्य धीम॑हि। अपा॑गू॒हत्
स॒विता॒ तृ॒भीन्। सर्वा॑न्दि॒वो अ॒न्ध॑सः। नक्तं॑ ता॒न्य॒भव॑न्द्द॒शे।
अ॒स्थ्य॒स्त्रा सम्भ॑विष्यामः। नाम॒ नामै॒व ना॒म मे॑॥५०॥

नपु॑स॒कं पु॒मा॒ऽस्य॑स्मि। स्थाव॑रोऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः। य॒जेऽय॑क्षि
यष्टा॑हे च। मया॑ भू॒तान्य॑यक्षत। प॒शवो॑ मम॑ भू॒तानि॑।
अ॒नूब॑न्ध्योऽस्म्य॒हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे पु॒स आ॑हुः।
पश्य॑दक्ष॒ण्वान्न॑विचे॒तद॒न्धः। क॒विर्यः॑ पु॒त्रः स इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता॑ वि॒जाना॑त्स॒वितुः॑ पि॒तास॑त्। अ॒न्धो म॑णिम॒विन्द॑त्।
तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्नी॒वः प्र॒त्यमु॑श्चत्। तम॑जि॒ह्वा अ॒सश्च॑त।
ऊ॒र्ध्वमूल॑म॒वाक्छा॑खम्। वृ॒क्षं यो वेद॑ सम्प्र॒ति। न स॑ जा॒तु जनः॑
श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मार॒यादि॑तिः। ह॒सित॑ रु॒दितं॑ गी॒तम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव
विद्धि तत्। अतृष्य॑ स्तृष्य॑ध्यायत्। अस्माज्जाता मै मिथू चरन्।
पुत्रो निर्ऋत्या॑ वैदेहः। अचेता॑ यश्च चेतनः। स॒ तं मणिम॑विन्दत्।
सोऽनङ्गलिराव॑यत्। सोऽग्रीवः॑ प्रत्यमुश्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो॑ असञ्च॑त। नैतमृषिं॑ विदित्वा नगरं॑ प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ॑ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भव॑स्य व्रतम्।
आ॒तम॑ग्रे र॒थं तिष्ठ। एका॑श्वमेक॑योजनम्। एकचक्र॑मेक॑धुरम्।
वा॒तधा॑जिग॒तिं वि॑भो। न रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

नास्याक्षो॑ यातु सञ्जति। यच्छ्वेता॑न् रोहि॑ताश्चा॒ग्नेः। र॒थे
यु॒क्त्वाऽधि॑तिष्ठति। एकया॑ च दशभिश्च॑ स्वभू॑ते। द्वाभ्यामिष्ट॑ये
वि॑ंशत्या॒ च। तिसृ॑भिश्च वह॑से त्रि॑ंशता॒ च। नियु॑द्धिर्वायविह
ता॑ विमुश्च॥५५॥

[११]

आ॒त॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आ॒दित्ये
चन्द्र॑वर्णानाम्। गर्भ॑मार्धेहि॒ यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से रस॑ कृधि। वारा॑दं जन॑याग्रेऽग्निम्। य
एको॑ रुद्र॒ उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्मर्य॑ते॒ न च
दृश्य॑ते॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा
त्वा के॒चिन्नि॑येमु॒रि॑न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॒हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र
हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा के॒चिन्नि॑येमु॒रि॑न्न पा॒शिनः॑।
नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि। अणु॑भिश्च म॑हद्भिश्च॥५७॥

नि॒घृ॒ष्वैर॒स॒मायु॑तैः। कालै॒र॒हरि॒त्वंमा॒प॒न्नैः। इन्द्र॑ऽऽया॒हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वे॒त॑सि॒कद्रु॑कः।
स॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॒रास्त॒व। सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒५
सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒५ सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्र॑ऽऽगच्छ॒ हरि॑व आगच्छ
मे॒धाति॑थेः। मेष॒ वृष॑णश्च॒स्य मे॒ने॥५८॥

गौरा॒वस्क॑न्दि॒न्नह॑ल्या॒यै जा॒र। कौ॒शिक॑ब्रा॒ह्मण॑ गौतम॑ब्रुवा॒ण।
अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथि॒वि॒क्षितः॑। अ॒ष्टौदि॒ग्वास॑सोऽ॒ग्नयः॑।
अ॒ग्निश्च॑ जा॒तवे॒दाश्चे॒त्ये॒ते। ताम्रा॑श्वा॒स्ताम्र॑रथाः। ताम्र॑वर्णा॒स्तथा॒-
ऽसि॒ताः। दण्ड॑ह॒स्ताः॑ खाद॒ग्दतः॑। इतो रु॒द्राः॑ परा॒ङ्गताः॑॥५९॥

उक्त॒॑ स्थानं॑ प्र॒माणं॑ च॒ पुर॒ इत॑। बृह॒स्पति॑श्च सवि॒ता
च॑। वि॒श्वरू॑पैरि॒हऽऽग॑ताम्। रथे॒नोद॑क॒वर्त्म॑ना। अ॒प्सुषा॑ इति॒
तद्व॑योः। उक्तो॒ वेषो॑ वासा॒५सि॑ च। काला॒वय॑वानामि॒तः
प्रती॑ज्या। वासा॒त्या इत्य॑श्वि॒नोः। कोऽन्त॑रि॒क्षे श॒ब्दं क॑रोतीति।
वासि॑ष्टो रौहि॒णो मीमा॒॑सां च॒क्रे। तस्यै॒षा भ॑वति। वा॒श्रेव॑
वि॒द्युदि॑ति। ब्रह्म॑ण उ॒दर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उदी॒रण॑मसि। ब्रह्म॑ण
आ॒स्तर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उप॒स्तर॑णमसि॥६०॥

[१२]

[अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही॑म्। अ॒हं वेद॑
न मे॑ मृत्युः। न चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्।
अ॒ष्टप॑दि॒दम॑न्तरि॒क्षम्। अ॒हं वेद॑ न मे॑ मृत्युः। न
चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मू

दिवम्॥६१॥

अ॒हं वे॒द न मे॑ मृ॒त्युः। न चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॑
षु। अ॒दि॒तिर्द्यौ॑रदि॒तिर॒न्तरि॑क्षम्। अ॒दि॒तिर्मा॑ता स पि॒ता स पु॒त्रः।
वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्चज॑नाः। अ॒दि॒तिर्जा॑तम॒दि॒तिर्जनि॑त्वम्।
अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॑ अ॒दि॒तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः परि॑। दे॒वां (२)
उ॒प॒प्रैत्स॒प्तभिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उ॒प॒प्रैत्पू॒र्व्यं यु॒गम्।
प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑र॒दि॒तिः। तान॑नु॒क्रमि॑ष्यामः।
मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अ॒श्वश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च
वि॒वस्वाश्च॑त्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒सः शु॑चिषत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑
तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॑ पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॥६३॥
[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नृदे॑ति। स॒ सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॑ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णाना॑दायो॒दगाः॑। अ॒सौ
यो॑ऽस्त॒मेति॑। स॒ सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तमे॑ति। मा मे॑
प्र॒जाया॑ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तङ्गाः॑। अ॒सौ य
आ॒पूर्य॑ति। स॒ सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॑ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ
यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स॒ सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॑
मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॑ नक्ष॑त्राणि। सर्व॑ेषां

भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा
प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरपंप्र॑सृपत् मोत्सृ॑पत्॥६५॥

इ॒मे मा॑सांश्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पन्ति॒
चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरपंप्र॑सृपत् मोत्सृ॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑
प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्।
मा मम॑ प्रा॒णैरपंप्र॑सृपत् मोत्सृ॑पत्। अ॒यं सं॑वत्स॒रः। सर्वे॑षां
भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च॥६६॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरपंप्र॑सृप॒ मोत्सृ॑प।
इ॒दम॑हः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरपंप्र॑सृप॒ मोत्सृ॑प। इ॒यं
रा॒त्रिः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरपंप्र॑सृप॒ मोत्सृ॑प। ॐ भूर्भुवः॒
स्वः। ए॒तद्वो मि॒थुनं॑ मा नो मि॒थुनं॑ री॒द्वम्॥६७॥

[१४]

अथऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपु॒रुष॒स्य। वसू॑नामादि॒त्यानां॑ स्थाने
स्वतेज॑सा भा॒नि। रु॒द्राणा॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा
भा॒नि। आदि॒त्याना॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।
स॒तां स॒त्याना॑म्। आदि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।
अभि॑धू॒न्वता॑मभि॒घ्नता॑म्। वा॒तव॑तां म॒रुता॑म्। आदि॒त्यानां॑
स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऋ॒भूणा॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा

भा॒नि। वि॒श्वेषा॑ दे॒वाना॑म्। आ॒दि॒त्याना॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। सं॒वत्स॑रस्य स॒वितुः॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। ॐ भूर्भुवः॑ स्वः। रश्म॑यो वो मिथु॒नं मा नो मिथु॑नं
री॒द्वम्॥६८॥

[१५]

आ॒रोग॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। भ्रा॒जस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। प॒टरस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒तङ्ग॑स्य स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। स्व॒र्णर॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
ज्यो॒तिषी॑मतस्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒भा॒सस्य॑ स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒श्यप॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ
भूर्भुवः॑ स्वः। आ॒पो वो मिथु॑नं मा नो मिथु॒नं री॒द्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वा॒योरे॒काद॑शपुरुषस्यै॒काद॑शस्त्रीकस्य। प्र॒भ्राज॑मानानां
रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। व्य॒वदा॑तानां रु॒द्राणा॑ऽ
स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वा॒सुकि॑वैद्यु॒ताना॑ रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। र॒ज॒ता॒ना रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
प॒रुषा॑णां रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। श्या॑मानां
रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒पि॒ला॒ना रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। अ॒ति॒लो॒हि॒ता॒ना रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। ऊ॒र्ध्वा॒ना रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि॥७०॥

अ॒व॒प॒त॒न्ता॒ना रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वैद्यु॒ताना॑ रु॒द्राणा॑ऽ
स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प्र॒भ्राज॑मानीनां रु॒द्राणी॑नां

स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं
 रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो
 दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव
 उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
 स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नृकः। तस्मान्नः परिपाहि।

दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रत॑वित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघो॑षा वो वसु॑भिः पुरस्ता॒दुप॑दधताम्। मनो॑जवसो वः
पितृभि॑र्दक्षिण॒त उप॑दधताम्। प्रचे॑ता वो रु॒द्रैः प॒श्चादुप॑दधताम्।
वि॒श्वकर्मा॑ व आदि॒त्यैरु॑त्तर॒त उप॑दधताम्। त्वष्टा॑ वो
रूपैरु॑परि॒ष्टादुप॑दधताम्। संज्ञा॑नं वः प॑श्चादिति। आ॒दि॒त्यः
सर्वो॑ऽग्निः पृथि॒व्याम्। वा॒युरन्तरि॑क्षे। सूर्यो॑ दिवि। च॒न्द्रमा॑
दिक्षु। नक्ष॑त्राणि स्वलो॒के। ए॒वा ह्ये॒वा। ए॒वा ह्यग्ने॑। ए॒वा हि
वा॑यो। ए॒वा ही॑न्द्र। ए॒वा हि पू॑षन्। ए॒वा हि दे॑वाः॥७४॥

[२०]

आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः। अ॒ग्निर्वा॑युश्च
सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मानो अ॒द्भुहः॑। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे
सुत। महाना॑ग्नीर्महामा॒नाः। म॒हसो म॑हसः स्वः॥७५॥

दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑।
अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अपा॑ग्नमप॑चावर्ति॒म्। अप॑दे॒वीरि॑तो हि॒त।
वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताश्च। भुव॑नं देव॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्।
योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत॥७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा विश्व॑वे॒दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु।
 के॒तवो॑ अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॑तधा
 हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
 दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
 स॒न्दृशि॑ ॥ ७७ ॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
 वा अ॒पां पुष्प॑म्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य
 एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अ॒ग्निर्वा
 अ॒पामाय॑तनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद ॥ ७८ ॥
 आयतनवान् भवति। आपो वा अ॒ग्नेराय॑तनम्। आयतनवान्
 भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 वा॒युर्वा अ॒पामाय॑तनम्। आयतनवान् भवति। यो वा॒योराय॑तनं
 वेद। आयतनवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वा॒योराय॑तनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
 वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अ॒सौ वै
 तप॑न्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य॑ तप॑त
 आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अ॒मुष्य॑ तप॑त
 आयतनम् ॥ ८० ॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। य ए॒वं वे॒द॒। योऽ॒पा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। च॒न्द्र॒मा वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न्
 भ॒व॒ति॒। यश्च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। आ॒पो
 वै च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒॥८१॥

य ए॒वं वे॒द॒। योऽ॒पा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। नक्ष॑त्राणि
 वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। यो नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒नं॒
 वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। आ॒पो वै नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒नम्।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। य ए॒वं वे॒द॒॥८२॥

योऽ॒पा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। पर्ज॑न्यो वा
 अ॒पा॒मा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। यः पर्ज॑न्यस्यऽऽय॒त॒नं॒
 वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। आ॒पो वै पर्ज॑न्यस्यऽऽय॒त॒नम्।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। य ए॒वं वे॒द॒। योऽ॒पा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒॥८३॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न्
 भ॒व॒ति॒। यः सं॒व॒त्स॒रस्यऽऽय॒त॒नं॒ वे॒द॒। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। आ॒पो
 वै सं॒व॒त्स॒रस्यऽऽय॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒। य ए॒वं वे॒द॒।
 योऽ॒प्सु ना॒वं प्र॒ति॑ष्ठितां वे॒द॒। प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॒ति॑ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पा॒९
 र॒स॒मु॒द॒य॒९ स॒न्। सूर्य॑ शु॒क्र॒९ स॒मा॒भृ॑तम्। अ॒पा॒९ र॒स॑स्य॒ यो
 र॒सः॑। तं वो॑ गृह्णाम्यु॒त्त॒म॒मि॒ति॑। इ॒मे वै लो॒का अ॒पा॒९ र॒सः॑।
 तेऽमु॑ष्मिन्नादि॒त्ये स॒मा॒भृ॑ताः। जा॒नु॒द॒ग्री॒मु॒त्तर॑वे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां
 पू॒रयि॑त्वा गु॒ल्फ॒द॒घ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे।
अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीते-
ऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ
भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः
शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं
प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं
प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति।
योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः।
मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति।
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा

करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसोरेतः
प्रथमं यदासीत्॥१०॥

सतो बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्या कवयो
मनीषेति। उपैन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मासमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥११॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्मासा। समभूत्॥१२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स
सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।
तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
इत आदायापः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथाऽरुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथाऽरुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो
इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथाऽरुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची

दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्क्षो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्धृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा। सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपा रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयिबुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्वा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः।
तेज एवास्यं दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः।
स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतितिष्ठता वै स्थावराः।
पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्धतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति।
दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो
वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा५ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा५ सर्वत्वाय।
पुष्करपर्ण५ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्।
सत्य५ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्।
यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो[॥]
स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया
इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय
उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया
द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः।
अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। पुरोरजाः पादः।
विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेव
वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः
सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि।
कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुक-

म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ स॒स्फाल॑येत्।
ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॑षज्यः। सो॒त्तर॑वे॒दिषु॑ ऋ॒तुषु॑ चिन्वीत।
उ॒त्तर॑वे॒द्याः ह्य॑ग्निश्ची॒यते॑। प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जाप॑त्यो वा ए॒षोऽग्निः॑। प्रा॒जाप॑त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न् भवति।
य ए॒वं वेद॑। प॒शुका॑मश्चिन्वीत। सं॒ज्ञानं॑ वा ए॒तत् प॑शूनाम्।
यदापः॑। प॒शूनामे॒व सं॒ज्ञाने॒ऽग्निं चि॑नुते। प॒शुमान् भ॑वति। य ए॒वं
वेद॑॥११०॥

वृष्टि॑कामश्चिन्वीत। आपो॒ वै वृष्टिः॑। प॒र्जन्यो॒ वर्षु॑को भवति।
य ए॒वं वेद॑। आ॒मया॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भै॑षजम्।
भै॒षजमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भिच॑र॒श्चिन्वीत॑। वज्रो॒
वा आपः॑॥१११॥

वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्रह॑रति। स्तृ॒णुत॑ ए॒नम्। तेज॑स्कामो॒
यश॑स्कामः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्व॒र्गका॑मश्चिन्वीत। ए॒ताव॑द्वा
वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तदव॑रुन्धे। तस्यै॒तद्व॑त्तम्।
वर्ष॑ति॒ न धा॑वेत्॥११२॥

अ॒मृतं॑ वा आपः॑। अ॒मृत॑स्यान॒न्तरि॑त्यै। नाप्सु मूत्र॑पुरी॒षं
कु॑र्यात्। न नि॒ष्ठीवे॑त्। न वि॒वस॑नः स्नायात्। गुह्यो॒ वा
ए॒षोऽग्निः॑। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॑ष्करप॒र्णानि॑ हि॒रण्यं
वाऽधि॑तिष्ठेत्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॑स्याश्री॒यात्।
नोद॑कस्या॒घातु॑का॒न्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का॒ आपः॑। य
ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥११३॥

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सी॒षधे॑म। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च॑ दे॒वाः। य॒ज्ञं च॑ नस्त॒न्वं
च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒र्गणो॑
म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता त॒नूना॑म्। आ॒प्त॒वस्व॑ प्र॒प्त॒वस्वा॑।
आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सु॒खादी॑न्दुःख॒निध॑नाम्। प्र॒ति॒मु॒ञ्चस्व॑ स्वां
पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वाय॒म्भुवाः॑। ये शरी॑राण्य॒कल्प॑यन्। ते ते दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते ख्या॒स्मं ती॑रिषत्। उ॒त्तिष्ठ॑त॒ मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजो॑षसः। यु॒वा सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा न॒वद्वारा॑॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिरण्म॑यः को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को
ज्योति॑षाऽऽवृ॒तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नऽऽवृ॒तां पु॑रीम्।
तस्मै॑ ब्रह्म॒ च ब्रह्मा॑ च। आ॒युः की॑र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒
हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्पू॒रीवृ॑ताम्। पु॒रं हिरण्म॑यीं ब्र॒ह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। प॒राडे॑त्य॒ज्याम॑यी। प॒राडे॑त्य॒नाश॑की। इ॒ह
चा॑मु॒त्र चान्वे॑ति। वि॒द्वान्दे॒वासुरा॑नु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते।
य॒द्योषि॑द्यत्प॒तिव्र॑ता। अ॒रि॒ष्टं यत्किं॑ च॒ क्रिय॑ते। अ॒ग्निस्तद॑नु॒वेध॑ति।
अ॒श्रुता॑सः श्रु॒तास॑श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॑ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्व॒र्यन्तो॑ नापै॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑
ये वि॒दुः। सि॒क॒ता इ॒व सं॑यन्ति। र॒श्मिभिः॑ स॒मुदी॑रिताः।
अ॒स्माल्लो॑काद॒मुष्मा॑च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑। अपै॑त॒ वी॒त॒ वि च॑
स॒र्पता॑तः। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॑ नू॒तनाः॑। अ॒होभि॑र॒द्भिर्कु॑-

भिर्व्यक्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृ॒ष्टा ये च॒
कृ॒ष्टजाः॑। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः। रे॒तः
पी॒ता आ॒ण्डपी॑ताः। अ॒ङ्गारे॑षु च॒ ये हु॒ताः। उ॒भया॑न् पु॒त्रपौ॑त्र॒कान्।
यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॑ यद्व॒ह्नं वि॒ल॒बम्। पि॒तृणां॑ च॒ य॒मस्य॑ च। वरु॑ण॒स्याश्वि॑नो॒र॒ग्नेः।
म॒रुता॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒मप्र॑यव॒णं मे॑ अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑
स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्र॒ह्मि॒श्रवो॑ रा॒यो ध॑नम्। पु॒त्राना॑पो
दे॒वीरि॒हऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शी॒र्ष्णीं च। अपे॑तो॒ निर्ऋ॑तिः ह॒थः। परि॑बाधः
श्वे॒तकु॑क्षम्। नि॒जङ्घ॑ः श॒बलो॑द॒रम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह।
अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्द॒शः। ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॑त्यां च॒ दी॒धिरे॑।
रथे॑न किं शु॒काव॑न्ता। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्द॒शः॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वसं॑मिच्छतु।
इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। हृ॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत।
म॒यो॒भूर्वा॑तो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः।
यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। ग॒वां कृ॑णोत्य॒र्वता॑म्। प॒र्जन्यः॑
पु॒रुषी॑णाम्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॑यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॑णमैतु
मा। पुन॑र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॑तः पृथि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यसं॑र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पु॑न॒राद॑दे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑से।
यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आज॑ायते पुनः॑। तेन॑ माम॒मृतं॑
कुरु। तेन॑ सुप्र॒जसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ सं॒दा। ति॑रो॒ऽधेहि॑
सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्रन्ति॑ केच॒न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑वणः।
रथ॑ꣳ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पुरु॒श्चक्र॑ꣳ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्थाया॑याहि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गावो॒ हस्ति॑
हि॒र॒ण्यम॑श्वान्॥१२४॥

असा॑म सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं वि॒राज॑म्।
सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हागि॑रौ। श॒त॒द्वा॒ट्टार॑गम॒न्ता।
सꣳहा॒र्यं न॑गरं॒ तव॑। इति॑ म॒न्त्राः। क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिꣳ
हरे॑त्। हि॒र॒ण्य॒नाभ॑ये॒ वितु॑दये॒ कौबे॑राया॒यं ब॑लिः॥१२५॥

सर्व॑भू॒ताधि॑पतये नम॒ इति॑। अथ॑ ब॒लिꣳ ह॒त्वोप॑तिष्ठे॒त। क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं
वैश्र॑वणः। ब्रा॒ह्मणा॑ वयꣳ॒ स्मः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हिꣳसीः।
अस्मा॑त्प्रवि॒श्यान्न॑म॒द्धीति॑। अथ॑ तम॒ग्निमा॑दधी॒त। यस्मि॑न्नेतत्कर्म
प्र॒युञ्जी॑त। ति॒रो॒ऽधा भूः। ति॒रो॒ऽधा भुवः॑॥१२६॥

ति॒रो॒ऽधाः स्वः॑। ति॒रो॒ऽधा भूर्भुवः॑ स्वः॑। सर्वे॑षां लो॒काना॑माधि॒पत्ये॑
सीदे॒ति। अथ॑ तम॒ग्निमि॑न्धी॒त। यस्मि॑न्नेतत्कर्म प्र॒युञ्जी॑त।

ति॒रोऽधा॑ भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑ भुवः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑ः स्वः
स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑ भूर्भुवः स्वः स्वाहा॑। यस्मिन्नस्य काले सर्वा
आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते।
य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्तै
विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा॑। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॑। नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो
अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः
स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि-
रद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे
नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः।
प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं
कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति
वा। एवं स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो
भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नस्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः।
नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं
लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन्
ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यंस्ते न प्राजान्स्ते
पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः
स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो
यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत
याजयेद्यजत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत
उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो नो
योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तः
ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि
ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा
शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां

गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो
 वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति
 यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम् अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं
 यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्त्सकलं
 भद्रमश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं
 वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
 मुश्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिमा।
 तस्मान्न इह मुश्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी
 ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिमा।
 इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुश्चन्त्वेनसो
 यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत जामिशंसाज्यायसः
 शंसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात्
 त्वमस्माज्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्वा शिश्रैर्यदनृतं
 चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुश्चतु
 चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन
 सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
 ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन
 यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव
 प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं

यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदापं इमं मे वरुण
तत्त्वां यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यवृणमहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः। अग्निर्मा
तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर
किल्बिषाण्यक्षाणां वृग्रमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च
तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्समानो यमस्य
लोके अधिरञ्जुराय। अवं ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वां
यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो
यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूरादूरमचीचतम्।
निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशंसानुशंसाम्यां घणेनानुघणेन च।
तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा
पर्यसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स९ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र
विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति
परायक्ष्म९ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो
घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेवं
पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो

वरुण॒ स॒शिश॑ाधि। मा॒तेवा॑स्मा अ॒दिते॒ शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ दे॒वा
ज॒रद॑ष्टि॒र्यथा॑ऽस॒त्। अ॒ग्न आ॒यू॒षि प॑वस॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च
नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्ने प॑वस्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑
सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं म॒यि पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्नि॒र॒ऋषिः॑ प॑व॒मानः॒ पा॒ञ्च॒जन्यः॑ पु॒रोहि॑तः। त॒र्मी॑महे महा॒ग॒यम्।
अ॒ग्ने जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒त्नान्प्र॑त्यजा॒ताज्ञा॑तवेदो नुदस्व। अ॒स्मे
दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ उ॒द्धौ। स॒हसा॑
जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒त्नान्प्र॑त्यजा॒ताज्ञा॑तवेदो नुदस्व। अ॒धि नो॑
ब्रू॒हि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः॑ स्या॒म प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒त्नान्। अ॒ग्ने यो
नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो जि॒घा॑स॒ति। ता॑ऽस्त्वं वृ॒त्रह॑ञ्जहि
व॒स्वस्म॑भ्य॒माभ॑र। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ट्यः।
तं व॒यः॑ स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तु॒भ्यम॑ग्नेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॑ श॒पाद॑श॒पतो॑ यश्च॑ नः॑ श॒पतः॑ श॒पात्। उ॒षाश्च॑ तस्मै॑ नि॒मृक्च॑
सर्वं॑ पा॒पः॑ स॒मू॒हता॑म्। यो नः॑ स॒प॒त्नो यो र॑णो म॒र्तोऽभि॑दास॒ति
दे॒वाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो मा तस्यो॒च्छैषि॑ किं च॒न। यो
मा॒न्द्वेष्टि॑ जा॒तवे॑दो यं चा॒हं द्वे॑ष्मि॒ यश्च॑ माम्। स॒र्वाः॑ स्तान् अ॒ग्ने
स॒न्द॑ह॒ याश्चा॑ह॒न्द्वेष्मि॑ ये च॒ माम्। यो अ॒स्मभ्य॑म॒राती॒याद्य॑श्च
नो॒ द्वेष्ट॑ते ज॒नः। नि॒न्दा॒द्यो अ॒स्मान्दि॒प्साच्च॑ स॒र्वाः॑ स्तान्म॑ष्म॒षा
कु॑रु। स॒शितं॑ मे ब्र॒ह्म स॒शितं॑ वी॒र्या॑(१)म्बल॑म्। स॒शितं॑
क्ष॒त्रं मे॑ जि॒ष्णु य॒स्याह॑मस्मि॑ पु॒रोहि॑तः। उ॒दैषां॑ बा॒हू अ॑ति॒रमु॒द्वर्चो॑
अथो॒ बल॑म्। क्षि॒णोमि॑ ब्रह्म॑णा॒मि॒त्रानु॑न्नयामि॒ स्वा॑(१)म् अ॒हम्।

पुन॑र्मनः पुन॑रायु॑र्म आगा॑त्पुन॑श्चक्षुः पुनः श्रोत्रं॑ म॒ आगा॑त्पुनः प्राणः
पुन॑राकू॑तं म॒ आगा॑त्पुन॑श्चित्तं पुन॑राधी॑तं म॒ आगा॑त्। वैश्वान॑रो
मेऽद॑ब्धस्तनू॒पा अव॑बाधतां दुरि॒तानि॒ विश्वा॑॥८॥

[५]

वैश्वान॑राय॒ प्रति॑वेदयामो॒ यदी॑नृ॒णः सङ्ग॑रो दे॒वता॑सु। स
ए॒तान्पाशा॑न् प्र॒मुच॑न् प्र॒वेद॑ स नो॑ मु॒ञ्चातु॑ दुरि॒ताद॑व॒द्यात्।
वैश्वान॑रः प॒र्वयान्नः॑ प॒वित्रै॑र्यत्सङ्ग॑रम॒भिधा॑वा॒म्याशा॑म्।
अना॑जान॒न्मन॑सा॒ याच॑मानो॒ यदत्रै॑नो॒ अव॑ तत्सु॒वामि॑।
अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृतौ॑ नाम॒ तार॑के। प्रेहा॒मृत॑स्य
यच्छ॑तामे॒तद्वद्ध॑क॒मोच॑नम्। विजि॑हीर्ष्व लो॒कान्कृ॑धि
ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॑ सर्वा॑न्
प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्रजा॑पतिः
प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑दच्छि॒त्रं
तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वेके॒ अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमा॑यनवत्।
अ॒बन्ध॑वेके॒ दद॑तः प्र॒यच्छा॑द्वातुं॒ चेच्छ॑क्र॒वाः सः स्व॑र्ग ए॒षाम्।
आर॑भेथा॒मनु॑ स॒र॑भेथाः॒ समा॑नं प॒न्था॑मवथो॒ घृते॑न। यद्वा॑
पूर्तं॑ परि॒विष्टं॑ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गोत्रा॒येह॑ जाया॑पती॒ स॒र॑भेथाम्।
यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो गार्ह॒पत्य॑ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता या॑नि चकृ॒म।
भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो॒ ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒शस्त॑ ए॒नः।

द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विवित्सि
लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ः
स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च
पुत्रम्। यदन्नमद्यन्तेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत वां करिष्यन्।
यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा
तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत
गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च
प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा
कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि
वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयो-
ऽर्थमायुस्ते निलायमचरुस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि
तास्तेष्वन्विन्दच्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा
निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि
केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारपसः
स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं
यददीव्यनृणमहं बभूवऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं
जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो
भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-
ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुह्यात्पूतो देवलोकान्त्समंश्रुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा
 भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो
 भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः
 संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः
 संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिं रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः
 संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो
 भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवऽऽत्मानं पुनीते न
 माऽसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृत्यो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो
 सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं
 धानाः सक्तून्मृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त
 एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत् ताः
 पयंआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो यत्सामानि
 सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्

पुराणानि कल्पाङ्गाथा नाराशङ्सीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः
क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन्
ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सन्ति प्रतायन्ते सन्ति सन्तिष्ठन्ते
देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति
यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः
स्वधा करोत्यप्यपस्तपितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति
तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः
कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
नाराशङ्सीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवास्तर्पयति यद्यजूंषि
घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीति
पुराणानि कल्पाङ्गाथा नाराशङ्सीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवास्तर्पयति
त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा
ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श
उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदितं आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य
हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी
नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामेति तेन ऋचः प्रीणाति
यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि
यत्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे
हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्गाथां नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं
कृत्वा प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां
रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ
कृत्वा सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां
प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे
व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तत्र वेद किमृचा
करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त
भूर्भुवः स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्त
सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवान् सविता
श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति हं स्मऽऽह
शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुतऽऽसीन
उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं

विद्वान्त्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै
नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा
द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्चेति स
वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षः
हविः स्तनयितुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो
वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः
स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
नाकः रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तः ह वा इमां
वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः॑
 स्वाध्यायमधीते सर्वा॑ल्लोकाञ्जयति सर्वा॑ल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति
 तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि॑स्तृतीये लोके
 अनृणाः स्याम। ये देव॑याना उत पितृ॑याणाः सर्वान्प॒थो
 अनृणा आक्षी॑येमेत्यग्निं वै जा॒तं पाप्मा ज॑ग्राह तं
 देवा आहु॑तीभिः पाप्मानमपा॑घ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन ब्राह्म॑णस्य छन्दो॑भिश्छन्द॑सां
 स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो देव॑पवित्रं वा एतत्तं
 योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो वाचि भव॑त्यभा॑गो नाके तदेषाऽभ्युक्ता।
 यस्तित्याजं सखि॑विदः॑ सखा॑यं न तस्य वाच्य॑पि भा॒गो अ॑स्ति।
 यदी॑ः शृणोत्य॒लकः॑ शृणोति॑ न हि प्रवेद॑ सुकृतस्य पन्था॑मिति
 तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो यं यं क्र॑तुमधी॑ते तेन॑ तेनास्येष्टं
 भव॑त्यग्नेर्वायोरा॑दित्यस्य सायु॑ज्यं गच्छति॑ तदेषाऽभ्युक्ता। ये
 अ॒र्वाङ्मु॑त वा पुरा॒णे वेदं वि॒द्वाःसं॑म॒भितो॑ वदन्त्यादित्यमेव ते
 परि॑वदन्ति सर्वे अ॒ग्निं द्वितीयं॑ तृतीयं॑ च हः॑ समिति॑ यावती॒र्वे
 देव॑तास्ताः सर्वा वेद॑विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति तस्मा॑ ब्राह्म॒णेभ्यो॑
 वेद॑विद्भ्यो दिवे दिवे नम॑स्कुर्यान्नाक्षी॒लं की॑र्तयेदे॒ता एव दे॒वताः
 प्री॑णाति॥१९॥

[१५]

रिच्यंत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति

याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं
वा सावित्रीङ्गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरैणैव वरं
स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना
याजयेत्सोऽरण्यं परेत्यं शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत
तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद् आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मनं
उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः
प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदाश्चकार सुदेवः काश्यपो यो
ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्योऽस्म्यभिर्द्रुग्योऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवऽऽत्मन्यत्ते हुत्वा
प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः
समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन
चऽऽयुष्मन्तं करोतु मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति
प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वं
सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा

योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुरहृदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः
 प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शाक्रः शिशुमारस्तः
 ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गलोकं
 नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः
 प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं
 भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय
 नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च

नमो॒ नम॒ उदी॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॒ नम॒ ऊर्ध्वा॑यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॒ नमो॑ऽध॒रायै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॒ नमो॑ऽवा॒न्तरा॑यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॒ नमो॑ गङ्गा॒यमु॒नयो॑र्मध्ये ये॑ वस॒न्ति ते मे॑ प्रस॒न्नात्मा॑नश्चिरं
 जी॒वितं॑ वर्ध॒यन्ति॒ नमो॑ गङ्गा॒यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॒ नमो॒ नमो॑
 गङ्गा॒यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॒ नमः॥ २४॥

[२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अ॒स्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑ ओष॑धी॒भ्यः।
 नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॑ विष्ण॑वे बृ॒हते॑ क॒रोमि॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृम्यन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥१॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्र-
मिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥२॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः
सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त इन्द्र सोमाः।
वातापेरहवनश्चतुः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥३॥ [३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।
अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।

अच्छिद्रया जुह्वी॥ दिवि देवावृध२ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्य ते नव॥४॥ [४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगुरौ।
अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते
नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै
स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥५॥ [५]

वाग्घोता॥ दीक्षा पर्त्नी॥ वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो हविः।
तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे
स्वाहा॥६॥

वाग्घोता नव॥६॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स
प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे
ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां

प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं॑ स॒प्तहो॑ता।
स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑
च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्टहो॑ता। सोऽनाधृष्यः॑॥१॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। अ॒नाधृष्य॑श्च भूयासम्।
आ॒दि॒त्यो नव॑होता। स ते॒ज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः॑। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दशहोता। स इ॒दं सर्व॑म्।
स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। सर्वं॑ च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥७॥ [७]

अ॒ग्नि॒र्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः। मि॒त्रावरु॑णा॒वाशिषा॑। अ॒ङ्गिर॑सो धि॒ष्णि॒यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑ स॒दोह॑वि॒र्धाना॑भ्याम्।
आ॒पः प्रोक्ष॑णीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हिषा॑। अ॒दि॒तिर्वेद्या॑। सोमो॑
दी॒क्षया॑॥११॥ त्वष्टे॑ध्मेन। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न।
आ॒दि॒त्या दक्षि॑णाभिः। वि॒श्वे दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑ंगाका॒रेण॑।
बृ॒हस्प॑तिः पु॒रोध॑या। प्र॒जाप॑तिरु॒द्गी॒धेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण।
वा॒युः पात्रैः॑। अ॒हं श्रद्ध॑या॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥८॥ [८]

से॒नेन्द्र॑स्य। धे॒ना बृ॒हस्प॑तैः। पु॒त्थ्या पू॒ष्णः। वा॒ग्वा॒योः।
दी॒क्षा सोम॑स्य। पु॒थि॒व्य॒ग्नेः। वसू॑नां गा॒य॒त्री। रु॒द्राणां॑ त्रि॒ष्टुक्।
आ॒दि॒त्यानां॑ जग॑ती। विष्णो॑रनु॒ष्टुक्॥१३॥

वरु॑णस्य वि॒राट्। य॒ज्ञस्य॑ प॒ङ्क्तिः। प्र॒जाप॑तेरनु॒मतिः॑। मि॒त्रस्य॑
श्रद्धा॑। स॒वि॒तुः प्रसू॑तिः। सूर्य॑स्य म॒रीचिः॑। च॒न्द्रम॑सो
रोहि॑णी। ऋ॒षीणा॑मरु॒न्धती॑। प॒र्जन्य॑स्य वि॒द्युत्। च॒त॒स्रो

दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां
पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥९॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्।
तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क
इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामं समुद्रमाविश। कामेन त्वा
प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः
प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाम्।
प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्द्भौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्।
समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रतथा
नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स
पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः।
राजा त्वा वरुणो नयतु देविदक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा॑ अदात्। कामः॑ कामा॑या कामो॑ दा॒ता। कामः॑
प्रति॑ग्रही॒ता। कामः॑ समु॒द्रमा वि॑श। कामे॑न त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि।
कामै॑तत्ते॒। एषा॑ ते॒ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वाङ्गी॑र॒सः
प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पुरु॑षमपः॑ प्रति॑ग्रही॒त्रे नव॑ च॥१०॥ [१०]

सुव॑र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ दश॒धा चर॑न्तम्।
अ॒न्तः संमु॑द्रे मन॑सा चर॑न्तम्। ब्रह्मा॑न्विन्द॒दश॑होता॒रम॑र्णे। अ॒न्तः
प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्। एकः॑ सन्ब॒हुधा वि॑चारः। श॒तः
शुक्रा॑णि यत्रै॒कं भव॑न्ति। सर्वे॑ वेदा॒ यत्रै॒कं भव॑न्ति। सर्वे॑ होता॒रो
यत्रै॒कं भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ः सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रै॒कं
भव॑न्ति। चतु॑र्होता॒रो यत्र॑ संप॒दं गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन
आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानं॑
सवि॑तारं बृ॒हस्पति॑म्। चतु॑र्होता॒रं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृप्तम्। वा॒चो वी॒र्यं
तप॑साऽन्विन्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑र॒ः रूपा॑णि
विकु॑र्वन्त॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृ॒णामा॒त्मानं॑ क॒वयो
निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु
निहि॑त॒ङ्गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृ॒णामा॒त्मानं॑ क्लृ॒वयो
निचि॑क्युः। श॒तत्रि॒युतः॑ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः। वि॒श्वमि॒दधृ॑णाति।
इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः प॒ञ्चहो॑ता। अ॒मृतं॑ दे॒वाना॑मायुः

प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॑ः राजा॑नः सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मान॑ङ्क॒वयो॒ निचि॑क्युः।
र॒श्मिः र॑श्मी॒नां मध्ये॒ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒
निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑। अ॒निर्भि॑ण्णः सन्न॒थ
लो॒कान् वि॒चष्टे॑। यस्या॑ण्डको॒शः शुष्म॑मा॒हुः प्रा॑णमुल्ब॑म्। तेन॑
क्लृ॒प्तोऽमृ॑तेना॒हम॑स्मि। सु॒वर्णं॑ को॒शः रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वाना॑
वसु॒धानी॑ वि॒राज॑म्॥२३॥

अ॒मृत॑स्य पू॒र्णान्ता॑मु॒ कलां॑ विचक्षते। पा॒दः ष॑ड्भो॒तुर्न
कि॒ला॒विवि॑त्से। येन॒र्तवः॑ प॒ञ्चधो॑त क्लृ॒प्ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्वा मन॑सो॒त
क्लृ॒प्ताः। तः ष॑ड्भो॒तार॑मृ॒तुभिः॑ कल्प॑मानम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒
निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्र॑विष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा
चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॑ न वि॒जान॑न्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मानः॑
श॒तधा॑ चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॑ राजा॒ जग॑तो॒ य ई॒शो॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॑ विक्लृ॒प्तः। पे॒रेण॑
तन्तु॑ परिषि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दित्ये॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॑ः
हृ॒दयं॑ ब्रह्मा॒न्विन्द॑त्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः श्रो॑त॒न्तः
स॒रिर॑स्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॒रवः॑। मे॒हन्ति॑ बहु॒लाः
श्रिय॑म्। ब॒हुश्चामि॑न्द्र गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य
पि॒न्वते॑। ब॒हुश्चामि॑न्द्र गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्।
मह्य॑मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तः श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्।

अ॒र्वाडा या॑तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो बहु॑ला॑
श्रिय॑म्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तन्तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्दधा॑तु। हरिः॑ प॒तङ्गः॑ प॒टरी
सु॒पर्णः॑। दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑र॒न्ददा॑तु।
प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॒ण्यज्योतिः॑ स॒रि॒रस्य॑ म॒ध्ये।
अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑र॒न्ददा॑तु।
स॒प्त यु॑ञ्जन्ति रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॑ अ॒श्वो वह॑ति स॒प्तना॑मा। त्रि॒णाभि॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।
येने॑मा वि॒श्वा भुव॑नानि तस्थुः॑। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदु॒रग्रे॑। तपो॑
दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं ब॒लमो॑ज॒श्च जा॑तम्। तद॒स्मै
दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां ने॒तारं॑
भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्र॑ निचि॒क्युः पर॑मे व्यो॒मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः।
श॒तः स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
परि॑ स॒र्वमि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ ददातु।
श्वे॒तो र॒श्मिः परि॑ स॒र्वं बभू॑व। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒तङ्गम॑क्तम॒सुर॑स्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा पश्य॑न्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॑ विच॑क्षते।
मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒तङ्गो॑ वाचं॒ मन॑सा बिभ॑र्ति।
ताङ्ग॑न्ध॒र्वोऽव॑द॒द्भर्मे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑मानाः स्व॒र्यं मनी॑षाम्।
ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः।

विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ता९ अग्रे प्रमुमोक्तु
देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीत९ स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु
नियच्छतम्। प्रप्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः।
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषा९ सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९
अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडाये
सृप्तद्धृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य
आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः।
तेषा९ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रव्योमन्मायया
देव एकरूपा अष्टौ च॥११॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो
वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेद९ सर्वम्। यद्धृतं यच्च
भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य
महिमा। अतो ज्याया९श्च पूरुषः। [३२]

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्क्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः।

स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः। [३३]

यत्पु॑रुषेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत। व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्य॑म्।
ग्री॒ष्म इ॒ध्मः श॒रद्ध॑विः। स॒प्तास्या॑स॒न्परि॑धयः। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑
कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञ॒न्त॒न्वा॒नाः। अब॑ध्र॒न्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं
ब॒र॒हिषि॑ प्रौक्षन्। पु॒रुषं॑ जा॒तम॑ग्र॒तः। [३४]

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः।
सम्भृ॑तं पृषदा॒ज्यम्। प॒शूँस्ताँश्च॑क्रे वाय॒व्यान्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॑
ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋचः॑ सा॒मानि॑ जज्ञिरे। छ॒न्दाँसि॑
जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॑स्तस्मा॑दजायत। [३५]

तस्मा॑दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॒भया॑दतः। गावो॑ ह जज्ञिरे
तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जावयः। यत्पु॑रुषं व्य॑दधुः। क॒ति॒धा
व्य॑कल्पयन्। मुखं॑ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॑रू पादा॑वुच्येते।
ब्रा॒ह्म॒णोऽस्य॑ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्यः कृतः। [३६]

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑। प॒द्भ्याँ शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॑
मन॑सो जा॒तः। चक्षोः॑ सूर्यो॑ अजायत। मुखा॑दिन्द्र॒श्चाग्नि॑श्च।
प्रा॒णाद्वायु॑रजायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः
सम॑वर्तत। प॒द्भ्यां भूमि॑र्दिशः॒ श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒काँ अ॑कल्पयन्।
[३७]

वेदा॑हमे॒तं पु॑रुषं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सस्तु पा॒रे। सर्वा॑णि
रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॑ धीरः। ना॒मानि॑ कृ॒त्वाऽभि॑वदन् यदास्ते॑।
धा॒ता पु॑रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हार॑। श॒क्रः प्रवि॑द्वान्प्रदिश॒श्चत॑स्रः। तमे॒वं

विद्वान्मृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥ [३८]

पुरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥१२॥[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वान्मृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते। [३९]

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥ [४०]

जायते वशे सप्त च॥१३॥ [१३]

भर्ता सन्ध्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारन्तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत

जंहात्येषः। उतो जरन्तं न जंहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद
यत आबभूव। सन्धां च यां सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते
तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्वेषु। त्वामापो
अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्निं
हव्यवाहं समिन्त्से। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे।
त्वमेकोऽसि बहूनुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो
वामस्तु शृणुतं हवं मे। प्राणापानावजिरं सञ्चरन्तौ। ह्वयामि
वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ
संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहं हनामि।
असंज्ञजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य।
यदा भारन्तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्यं भारं पुनरस्तमेति। तद्वै
त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः।
यद्देवान्प्राणयो नवं॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथां नवं॥१४॥ [१४]

हरिं हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिदो
मृत्यो मा वंधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे
रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसन्त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय।

प्रवे॒पा॒नाय॑ मृत्यवे॑ ॥४५॥

प्रास्मा॒ आशा॑ अशृ॒ण्वन्। कामे॑नाजनय॒न्पुनः॑। कामे॑न मे
काम॒ आगा॑त्। हृद॑याद्धृद॑यं मृत्योः। यदमी॑षाम॒दः प्रि॒यम्।
तदै॒तूप॒माम॒भि। परं॑ मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व
इत॑रो देव॒याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॑ ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जा
री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो
वृष॒भं च॑र॒षणी॑नाम्। यः प्र॒जाना॑मेक॒राण्मा॑नु॒षीणा॑म्। मृत्युं॑ यंजे
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य॑ ॥४६॥

मृत्यवे॑ वी॒राश्च॑त्वारि॑ च॥१५॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र॒शतो॑ ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि रोच॑नम्।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य
त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ॒ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सो॒मं वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पू॒र्वतरा॑मप॒श्यन् व्युच्छ॑न्ती॒मुष॑सं म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒
नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते॒ यन्ति॑ ये अ॒प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं

त्वा सादयामि मल्मलाभ्वन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
 त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
 बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
 त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय
 स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शेकाय
 स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै
 स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं संन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तर्निम्ना पशुपतिं
 स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वम्मर्तस्त्राभ्यां
 महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
 स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मनुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
 नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा
मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास९ शिवामदस्तां
जुष्टान्देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं
जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये
भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये
ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण
उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां
भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
देवेभ्यो वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः।
वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः
परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्।
पूष्णो हस्ताभ्यामा ददे। अभ्रिरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः।
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा
सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नयं
पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवीं द्यावापृथिवी अनु मे
मसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्र आसीः। ऋद्ध्यासमद्य।
मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य
भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि। ऋद्ध्यासमद्य।
मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। अग्निजा असि
प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणन्धेहि।
अपानन्धेहि व्यानन्धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रन्धेहि। मनो धेहि
वाचन्धेहि। आत्मानन्धेहि प्रतिष्ठान्धेहि। मान्धेहि मयि धेहि।
मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलङ्गुहातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥२॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे

त्वा। तपसे त्वा। अभीमं मंहिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः।
उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चरषणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः
स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा
दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवे त्वा।
साधवे त्वा। सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमांमुष्यायणं
विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि। गायत्रेण त्वा छन्दसा
च्छृणद्मि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा च्छृणद्मि। जागतेन त्वा
छन्दसा च्छृणद्मि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा
हविः। छृन्धि वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि हविः। देव पुरश्चर
सगध्यासन्त्वा॥१०॥

पृथिवी भव वाख्यद्म॥३॥ [३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। अग्नीद्रौहिणौ
पुरोडाशावर्धिश्रय। प्रतिप्रस्थातुर्विहर। प्रस्तोतुः सामानि गाय।
यजुर्युक्तं सामभिराक्तं खन्त्वा। विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः।
दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्। स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्।
स नो रुचन्धेह्यहणीयमानः। भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः
प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥४॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होत॑र्घर्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑
स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रोत्रा॑य स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे
सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षो॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीन्तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑रसि
तपो॑ऽसि। स॒सीद॑स्व म॒हा॒ अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य। सृ॒ज प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं
प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न पु॒त्र
उप॑सि प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒नाधृ॑ष्या पुर॒स्तात्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॑रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॑॥१५॥

सू॒पस॑दा मे भूया॒ मा मां हि॑सीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒ अ॒मित्रा॑न्।
तपा॑श॒संमरु॑षः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒किता॑नो अ॒चित्तान्। वि
ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अयासः॑। चितः॑ स्थ परि॒चितः॑। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑
परि॑श्रयस्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

सु॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धिर॑सि।
 दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्। आप्या॑यय
 हरि॒वो वर्द्ध॑मानः। य॒दा स्तो॑तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑।
 भूयि॑ष्ठभा॒जो अ॒ध ते स्या॑म। शु॒क्रन्ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तन्ते॑
 अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे अह॑नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि स्वधावः।
 भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्वि॒भर्षि॑ साय॑कानि
 धन्वा॑। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं नि॒दन्द॑यसे
 विश्व॑मभु॒वम्। न वा ओ॒जीयो॑ रुद्र॒ त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि।
 त्रैष्टु॑भमसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सादी॑दुत्तरतः पा॒हि प्र॒ति॒मा अ॑सि यज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जा॑ग॒तम॑स्येकं च॥५॥ [५]

दश॑ प्रा॒चीर्दश॑ भा॒सि दक्षि॑णा। दश॑ प्र॒तीची॑र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः।
 दशो॑र्ध्वा भा॒सि सु॒मन॑स्यमा॒नः। स नो॒ रुच॑न्धे॒ह्यह॑णीयमानः।
 अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
 रौच॑य। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रौचयतु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑
 रुचि॒तो रौच॑य। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सा।
 स मा॑ रुचि॒तो रौच॑य॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्तरतो रौचय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
 स मा॑ रुचि॒तो रौच॑य। बृ॒हस्प॑तिस्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु
 पा॒ङ्गेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रौच॑य। रो॒चित॑स्त्वन्दे॒व घ॑र्म
 दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्येषु॑। स॒म्रा॑ड्धर्म रुचि॒तस्त्वन्दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॑स्व

ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्मास्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी
भूयासम्। रुगंसि। रुचं मर्ये धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं
प्रत्यङ्गु। दशोदङ्गु। दशोर्ध्वो भांसि सुमनस्यमानः। स नः
सम्नाडिषमूर्जन्धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो घर्मो
रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥६॥ [६]

अपश्यङ्गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तम्।
स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र
प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वान्देववीतये।
समग्निरग्निना गत। सन्देवेन सवित्रा। स५ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सन्देवेन सवित्रा। स५
सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता।
उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः।
हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिमध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रां यच्छ। विश्वासां
भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य
वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते।
देवश्रूस्त्वन्देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः

कवीनाम्। सन्देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ। स० सूर्येणारुक्त।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यङ्गर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि पिता
नो बोध। आयुर्द्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा
द्रविणोदाः॥ २५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मां हि०सीः। त्वमग्ने
गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्भिर्यविष्ठ
पाह्य०हंसः। समेद्धार० शत० हिमाः। तन्द्राविण० हार्दिवानम्।
इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना।
वीरं विदेय तव सन्दृशि। माऽह० रायस्पोषेण वि योषम्॥ २६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ ७॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामा
ददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि।
असावेहि। असावेहि। असावेहि॥ २७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु।
अश्विभ्यां प्र दापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन
विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति
तमिह धातवेकः। उस्म घर्म० शि०ष। उस्म घर्म पाहि॥ २८॥

घर्माय शि०ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरवः।
विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व।
पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय

पिन्वस्व॥२९॥

गा॒य॒त्रो॑ऽसि। त्रैष्टु॑भोऽसि। जा॒ग॒त॒म॒सि। स॒हो॒र्जो॑ भा॒गे॒नो॒प॒मेहि॑।
इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सा॒र॒घ॒स्य॑। घ॒र्म पा॑त व॒सवो॑ यज॑ता॒ वट्।
स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि।
सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑न्त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वाना॑न्त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑ भ॒र्तुः॑
श॒के॒यम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मा॑ हि॒ःसीः।
अ॒न्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मा॑ हि॒ःसीः। पृथि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मा॑ हि॒ःसीः।
सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मा॑ पाहि॥३१॥

एहि॑ पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥८॥

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दु॒वं॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒
स्वाहा॑। सोमा॑य॒ त्वा॒ रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय॒ त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒
स्वाहा॑॥३२॥

बृ॒ह॒स्प॒तये॑ त्वा वि॒श्वदे॑व्याव॒ते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑ वि॒भु॒मते॑
प्र॒भु॒मते॑ वाज॑व॒ते॒ स्वाहा॑। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॒रस्व॑ते पि॒तृम॑ते॒ स्वाहा॑।
वि॒श्वा आ॑शा॒ दक्षि॑ण॒सत्। वि॒श्वा॒न्दे॒वान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृतस्य
घ॒र्मस्य॑। मधो॑ः पि॒बत॑मश्विना। स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं
यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्म पा॑त॒ ह॒र्दि॒वान॑म्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनुवान्द्यावापृथिवी मंसाताम्।
 स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
 अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनुवान्द्यावापृथिवी अंमंसाताम्। तं
 प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिविधा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमन्दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं
 गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ।
 पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

अदित्यवन्ते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥९॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि।
 अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि।
 द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
 पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय
 त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे।
 ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशन्धारय। नेत्वा वातः
 स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।
 योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
 स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितृभ्यो
 घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा।

रात्रि॒ज्योतिः॑ के॒तुनां॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॒ज्योति॑षाꣳ स्वाहा॑।
अपी॑परो माऽहो रात्रि॑यै मा पाहि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्रे स॒मित्। तया॒
समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा मा॒ञ्जीः। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या
अहो॑ मा पाहि॥३९॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्रे स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा
मा॒ञ्जीः। अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑
सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हुतꣳ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः।
इन्द्र॑तमेऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि मा मां हिꣳसीः। अ॒श्याम॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो
वाज॑वतः पि॒तुमतः॑। अ॒ङ्गिर॑स्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि॒ त्वा
मा मां हिꣳसीः। स्वाहा॑ त्वा सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा
नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥१०॥ [१०]

घर्म॑ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या
ह॑वि॒र्द्धाने॑। तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे शुक्।
या त्रैष्टु॑भे छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒
स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॑ पृथि॒व्याꣳ शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्ये॑।
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः।
अन्वि॑दनुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑
पाहि। पृथि॒व्यास्त्वा॑ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायौः॑।
क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम
सु॒वि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायैः॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑
पाहि। श्रो॒त्रस्य॑ त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॒ नव्य॑से।
व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धायाः॑॥४४॥

शि॒शुर्ज॑न॒धायाः॑। शं च॒ वक्षि॑ परि॒ च॒ वक्षि॑। चतुः॑
स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। स॒दो वि॒श्वायुः॑ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒
द्वेषो॑ अप॒ह्वरः॑। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विमा॑। घ॒र्मैतत्ते॑ऽन्ने॒मेतत्पु॑रीषम्।
तेन॒ वर्द्ध॑स्व॒ चा च॑ प्यायस्व। व॒र्द्धिषी॑महि॒ च व॒यम्। आ च॑
प्या॒सिषी॑महि॒॥४५॥

रन्ति॑र्नामा॒सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वर्द्ध॑वि॒र्द्धान॑म्।
अ॒ग्नि॒रध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं
वर्च॑सा। सं पय॑सा। सङ्गौ॑प॒त्येन॑। स॒ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्र॒दद्व॑षा
हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒तः। स॒ सूर्ये॑ण रोचते। चि॒द॑सि
स॒मु॒द्रयो॑निः। इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॑ण्यपक्षः शकु॒नो
भु॑रण्युः। म॒हान्त्स॒धस्थै॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु मा मां हि॒ंसीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वम्।
आपो॑ द॒दृशु॑षीः। तद॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रा॒रहा॑ण
आ॒साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीः॑ र॒पश्य॑त्। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो
गृ॒णातु॑। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त यन्न

विद्म॥४७॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इ॒न्नो अ॒व्यात्। स॒स्नि॒मवि॒न्द॒च्चरणे॑ न॒दीना॑म्।
अपा॑वृ॒णो॒द्दुरो॑ अ॒श्म॑व्र॒जाना॑म्। प्रासा॑न्गान्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्।
इन्द्रो॑ दक्षं॒ परि॑जानाद॒हीन॑म्। ए॒तत्त्व॑न्दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः।
इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्यान्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॑जया॑ स॒ह
रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः।
उ॒द्वय॑न्तम॑स॒स्परि॑। उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्। इ॒ममू॑षुत्यम॒स्मभ्य॑ꣳ स॒निम्।
गा॒य॒त्र॒न्नवी॑याꣳसम्। अ॒ग्रे दे॒वेषु॑ प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नी॑ध्रे॒ तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ य॒जे स्वाहा॑ ध॒र्मणा॑ शं॒ युधा॑याः प्या॒सिषी॑महि॒ पोषे॑ण॒ निष॑त्तो वि॒द्म
स॑न्त्व॒ष्टौ॥११॥

[११]

म॒हीनां॑ पयो॑ऽसि॒ विहि॑त॒न्देव॒त्रा। ज्यो॒तिर्भा॑ अ॒सि व॒न॒स्पती॑ना॒-
मोष॑धीनाꣳ रसः॑। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव॒ नया॑मः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑
सुव॑र्गम्॥५१॥

[१२]

अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्का॑नृष॒भो यु॒वागाः॑। स्क्॒त्रेमा॑ वि॒श्वा
भुव॑ना। स्क्॒त्रो य॒ज्ञः प्र॑ज॒नय॑तु। अ॒स्का॑न॒जनि॑ प्रा॒जनि॑। आ
स्क्॒त्राज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क्॒त्रात् प्र॑ज॒निषी॑महि॥५२॥

[१३]

या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ य॒जे स्वाहा॑। या
दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑
ए॒तेनाव॑ य॒जे स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॒षे स्वाहा॑
श्रो॒त्राय॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे
न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑।
पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भानु॒नार्त॑ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भू॑मः। प्र
शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अर्च॑न्त॒
एके॑ म॒हि सा॑म॒मन्व॑त। तेन॑ सूर्य॒मधा॑रयन्। तेन॑ सूर्य॒मरो॑चयन्।
घ॒र्मः शि॒रस्त॑दय॒मग्निः॑। पु॒रोष॑म॒सि संप्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अ॒ग्न आ॒र्द्रा यो॑न॒यो याः कु॑ला॒यिनीः॑। ये ते॑ अ॒ग्न इ॒न्द्रवो॑ या
उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अ॒ग्ने त॒नुव॑ ऊ॒र्जो ना॑मः। ताभि॑स्त्वमु॒भयी॑भिः
संवि॑दानः। प्र॒जाभि॑र॒ग्ने द्र॑वि॒णेह॑ सी॒द। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्नि॒र॒सि वै॒श्वान॑रोऽसि। स॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॑रोऽसि।
इ॒दा॒व॒त्स॒रोऽसी॑दु॒वत्स॑रोऽसि। इ॒द्वत्स॑रोऽसि॒ वत्स॑रोऽसि। तस्य॑

ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वृषाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्द्धमासाश्च
 कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
 अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५८॥

चितयो नव च॥१९॥ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊषुण ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्यहंसः।
 विधुन्द्रद्राणः समने बहूनाम्। युवानः सन्तं पलितो जंगार।
 देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सह्यः समान। यदृते
 चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवा
 पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म
 व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधर्म्मा रजोनैः। मोष्वस्माः
 स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियोसो अभिगुर्वृधानः। मा नः
 क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः। मा नो
 रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया।
 आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांश्च घविषा परिणो
 वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो
 अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः

सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरहीडिपाता९ सुपर्णाः॥२०॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः।
मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा
तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य
दोहमशीमहि। तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य
त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥२१॥ [२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्तुक्कानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्रामतिश्च। एतास्ते अग्रे
घोरास्तनुवः। तामिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहिंतिश्च स्त्रिहिंतिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा
च। सदात्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। तामिर्मुं
गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिपश्च विलिपश्च
विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहा९श्च

सहमानश्च सहस्वाँश्च सहीयाँश्च। एत्यु प्रेत्यं विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्द्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासांस्त्वा
श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने
अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु
भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः।
आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु
मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥२८॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।
गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य
चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं

मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छेत्तु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्।
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यङ्कणुतङ्गहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसान्द्रुत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छेन्तु। अग्निनाऽग्निः
संवदताम्॥७५॥

-। ३५।

[३४]

प्रसार्य सुक्थ्यौ पतंसि। सुव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य
चुनाममत्॥७६॥

-। ३६।

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा
हृतः। क्रिमीणां१ राजा। अप्येषां१ स्थपतिर्हृतः। अथो माताऽथो
पिता। अथो स्थूरा अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो
आशातिका हृताः। श्वेताभिः सह सर्वे हृताः॥७७॥

-। ३७।

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य
जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥७८॥

-। ३८।

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा
भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य
त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वाऽसौ॥७९॥

-। ३९।

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी१ रनु
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।
तावदितोऽमुन्नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

-। ४०।

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि

भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्।
निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे।
सुवर्नं ज्योतीः॥८१॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा
ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च। ४१।

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। अन्तरिक्षः
समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा।
आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन
समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी।
भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत् आदित्य व्रतपते।
व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः
समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः

समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षं समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुं समिन्धे।
तामहं समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निं समिन्धे। तामहं
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदंसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते
व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो व्रतपतेऽग्रे व्रतपते।
व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु
नः शं रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य
उदैतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते
व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा
वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः।
प्रतिष्ठसि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायोश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः
स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं

वि वा॑त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वाना॑न्दू॒त ईय॑से।
द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒त आ सि॒न्धो॑रा प॑राव॒तः॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ प॒रा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॒दो वा॑तते
गृ॒हेऽमृ॑तस्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑ ततो॑ नो
धे॒हि भे॑षजम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह वा॒त आ॑वा॒तु भे॑षजम्।
श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र ण॑ आ॒यू॑षि ता॒रिष॑त्। इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॑
तं त्वा॒ प्रप॑द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह यन्मे॑ अ॒स्ति ते॒न। भूः प्रप॑द्ये
भुवः॒ प्रप॑द्ये सुवः॒ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒ सुवः॒ प्रप॑द्ये वा॒युं प्रप॑द्येऽना॑तां
दे॒वतां॑ प्रप॑द्येऽश्मा॑नमा॒ख॒णं प्रप॑द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्र॒ह्मको॑शं ब्र॒ह्म प्रप॑द्य
ओं प्रप॑द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद्ग॒ग्रयः॑ पर्व॒ताश्च॑ यया॒ वातः॑
स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्रा॒णा॑पा॒नौ
मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॒णा॑पा॒नौ मा मा॑ हा॒सिष्टं॑ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां
मय्य॒ग्निस्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑ इन्द्रि॒यं
द॑धातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑ सूर्यो॒ भ्राजो॑ दधातु॥९०॥

द्यु॒भिर॒क्तुभिः॑ परि॑पातम॒स्मानरि॑ष्टेभिर॒श्विना॒ सौभ॑गेभिः। तन्नो॑
मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः।
कया॑ नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः स॒खा। कया॑ शचि॑ष्ठया
वृ॒ता। कस्त्वा॑ स॒त्यो म॒दानां॑ म॒हिष्ठो॑ मत्स॒दन्ध॑सः।
दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॑ वसु॑। अ॒भी षु णः॑ स॒खीना॑मवि॒ता ज॑रितृ॒णाम्।
श॒तं भ॑वा॒स्यूति॑भिः। वयः॑ सु॒पर्णा॑ उप॑सेदुरिन्द्रं॑ प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो
नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमूर्ण॑हि पू॒र्यि चक्षु॑र्मु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑व

बुद्धान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शंयोरभिस्रवन्तु
नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो यांचामि
भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा
अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साग्निना शान्ता सा मे
शान्ता शुचः शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे
शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः शान्ता सादित्येन शान्ता सा मे
शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिर्द्यौः
शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः
शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः
शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा
शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या
सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे
अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा
श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माः श्रीश्च
ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मा
मा हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पर्जन्यस्य

शुष्मेणोदस्थाममृता५ अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्।
 पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं
 मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शत५ शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्क सूर्यं
 दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा
 वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि
 ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा
 मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवी५ सदेवां
 यदहं वेद तदहन्धारयाणि मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे
 माविशता५ सुमीचीं भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि
 सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो
 वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो
 अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः॥१३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥४२॥ [४२]

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः
प्रथ॑मं यशं ऋ॒च्छात्। सर्व॑ेषां न॒स्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरु॒क्षेत्रं
वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णा॒र्द्ध आ॑सीत्। तूर्ध्व॑मुत्तरा॒र्द्धः।
प॒रीण॑ज्जघना॒र्द्धः। म॒रुव॑ उत्करः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यशं आर्च्छ॑त्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्।
तन्दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समानाः। तस्या॒न्वाग॑तस्य।
स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णादिष॒वः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्य॑जन्म।
य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ः सन्त॑म्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्विन॑म्।
ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा सन्त॑
ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य तेजो॑ऽपा॑क्रामत्।
तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॑ वै
नामै॒ते॥३॥

तत्स्म॒याका॑नाः स्म॒याक॑त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षितेनापि॒गृह्यं
स्मेत॑व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स ध॒नुः प्र॑तिष्क॒भ्याति॑ष्ठत्।
ता उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहे। अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम। यत्र॑
क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृणदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॑ यत्र॑ क्व
च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृ॒न्दन्ति॥४॥

वारै॑वृ॒तः ह्या॑साम्। तस्य॑ ज्याम॒प्याद॑न्। तस्य॑ ध॒नुर्वि॒प्रव॑माणः॑

शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्
प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वाँ(४)इत्यपतत्।
तद्धर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य
महावीरत्वम्॥ ५॥

यदस्याः समभरन्। तत्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतन्देवतास्त्रेधा
व्यंगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्।
विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः।
नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा
अश्विनावब्रुवन्॥ ६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्यन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव
तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो
रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आश्विनप्रवया
इव। यत्प्रवर्ग्यः॥ ७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्सप्त च॥१॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः
पशवः। पशून्वावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वैव प्रतितिष्ठति।
छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम

इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥
 देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत्
 प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति।
 हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्।
 यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ
 प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दांस्यत्यमन्यत। तस्यै
 वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्।
 पृथिवीमर्द्धः प्राविशत्। पशूनर्द्धः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभिर्भवति।
 छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुबरी। ऊर्वा
 उदुम्बरः। ऊर्जेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै
 वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा
 एवार्वरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमादत्ते
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्रं इव वा एषा।
 यदग्निः। अग्निरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरुकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य
 इति वावेतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणेव यज्ञस्य

शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य
शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा
वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव
यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे म३साथामित्याह।
आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य
शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर
इति वावैतदाह। मुखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह।
निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिहरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य
शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव
यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः
करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याह। अस्यामेवाच्छंबद्धारं यज्ञस्य
शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत३ रसं पृथिव्या उपदीका
उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा संभारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्रयत्र पुराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत।
सोऽब्रवीत्। उतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।

यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिन्दधति। अग्निजा असि प्रजापते
रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते संभारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव
यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्वाम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्।
ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव
पशूञ्छुचार्पयति। तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति।
अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षंसामपहत्यै। बहवो
हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोमे परिश्रिते
निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्वाम्याणां पात्राणां कपालैः
संसृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः
संसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव
शुचार्पयति। शर्कराभिः संसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय।
अजलोमैः संसृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा।
प्रिययैवेन तनुवा संसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमभिः संसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञं
संसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां
सृजति शन्त्वायष्टौ च॥२॥

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्मव॑र्चसस्य॒ परि॑गृहीत्यै। न कुर्वन्न॒भि
प्रा॑ण्यात्। यत्कुर्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चार्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
प्राणि॑ति। प्रा॒णाना॑ङ्गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्य चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥ २१॥

तस्मा॒न्नान्तरा॑य्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति। तेजो॑
वै वेणुः॑। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सैव तेजः॒ सम॑र्द्धयति। म॒खस्य॑
शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छिरः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
प॒दे। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमीत्या॑ह।
छन्दा॑भिरे॒वैनङ्क॑रोति। त्र्यु॑द्धिं करोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां
लो॒काना॒मात्यै॑। छन्दा॑भिः करोति॥ २३॥

वी॒र्यं॑ वै छन्दा॑सि। वी॒र्येणै॒वैनङ्क॑रोति। यजु॑षा॒ बिल॑ङ्करोति
व्यावृ॑त्यै। इयं॑ तं करोति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमुखेन॒ सम्मि॑तम्।
इयं॑ तं करोति। य॒ज्ञप॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। ए॒ताव॑द्वै
पुरु॑षे वी॒र्यम्। वी॒र्यस॑म्मितम्॥ २४॥

अप॑रिमितं करोति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं करोति॑
धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒श्वश॑केन॒
धूप॑यति। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः सयो॑नि॒त्वाय॑। वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑
नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो वृ॒षाऽश्वः॑। तस्य॒ छन्दा॑सि
नि॒ष्पत्॥ २५॥

छन्दोभिरेवैनन्धूपयति। अर्चिषे॑ त्वा शोचिषे॑ त्वेत्याह। तेज॑
 एवास्मिन्दधाति। वारु॑णोऽभीद्धः॑। मैत्रि॑योपैति॑ शान्त्यै॑। सिद्धे॑
 त्वेत्याह। यथा॑य॒जुरे॑वैतत्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑प॒त्वित्या॑ह।
 स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अप॑द्यमानः
 पृथि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॒पृ॒णे॒त्याह॥२६॥

तस्मा॑दग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ विभा॑ति। उत्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑वो॒र्ध्वस्तिष्ठ॑
 ध्रु॒वस्त्वमि॒त्याह॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्यो॑ भवि॑तोः। यः
 प्र॒व॒र्ग्यम॑न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॑षाऽन्वी॑क्ष इत्याह। चक्षु॑षो
 गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै त्वेत्या॑ह।
 इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दि॒शो भू॑तिः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै।
 इ॒दम॑हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ पर्यू॒हामी॒त्याह॑।
 वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ पर्यू॒हति॑। वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्।
 वि॒शैवैनं॑ पर्यू॒हति॑। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्य॑स्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑ पर्यू॒हति॑।
 अ॒सुर्य॑ पात्र॒मना॑च्छृ॒णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा
 ए॒तत्प॑र्यः। यद॑ज॒क्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णैवैनं॑ प॒यसा॑च्छृ॒णत्ति॑। यजु॑षा
 व्यावृ॑त्यै। छन्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छन्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते।
 छन्दो॑भि॒रेव॑ छन्दा॒स्यच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मि॒त्याह॑।
 वाच॑मे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मि॒त्याह॑। ऊ॒र्जमे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्धि
 ह॒वि॒रिति॑त्याह। ह॒वि॒रे॒वाकः॑। दे॒व प॒र॒श्चर॑ स॒ध्यास॑न्त्वेत्याह।

यथायजुरेवैतत्॥ २९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्वच्छन्दांस्यच्छृण्वत्यष्टौ च॥ ३॥

[३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतार्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्वह्मा तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनात्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्द्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥ ३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपंहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥ ३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपंहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥ ३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्द्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तित्याह॥ ३३॥

तेजसैवेनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति।

अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः
सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति।
संसीदस्व महां असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ
कथा होता यजमानायाशिषो नाशास्तु इति। पुरस्तादाशीः
खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याह। शीर्षत एव
यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह।
प्रजान्दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः।
यन्दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया
मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचितु इत्याह।
अपंचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवादित्यं रश्मिभिः
पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः।
तस्माद्राजां विशा पर्यूढः। तस्माद्भामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः

सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा और्च्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् विभर्षि सायकानि धन्वेत्याहु॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति ध्वित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्कर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत् त्रिः परित्य चतुर्थ पर्येति। एतां ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्कर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परित्य न चतुर्थ परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्वित्राणि। अव्यतिषङ्गन्धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।

सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहेष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम
समंष्ट्रे द्वे च॥४॥ [४]

अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवेन वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा।
समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। इन्द्रस्त्वा
रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवेनं
रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। समारुचितो
रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः
पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवेनमादित्यैः
पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। द्युतानस्त्वा
मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह।
द्युतान एवेनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह।
बृहस्पतिरेवेनं विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा।
समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वन्देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु।
रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवेष मनुष्येषु। सम्राड्वर्म
रुचितस्त्वन्देवेष्वायुष्मां स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।

रुचि॒तो ह्येष दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॒तोऽहं
म॒नुष्यै॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॒मित्या॑ह। रुचि॒त
ए॒वैष म॒नुष्यै॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। रु॒गसि॑
रुचं॒ मयि॑ धेहि॒ मयि॑ रु॒गित्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वेता॑माशा॒स्ते।
तं यदे॒तैर्य॑जु॒र्भिर॑रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑ प्रब्रूयात्।
अ॒रोचु॑कोऽध्व॒र्युः स्यात्। अ॒रोचु॑को॒ यज॑मानः। अथ
यदे॒नमे॒तैर्य॑जु॒र्भी रोच॑यित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑ प्राह।
रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा समारुचितो रौचयेत्याहाशिषमेवेतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ
च॥५॥

[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत् प्र॒व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्र॒व॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॑ज्ञस्य शि॒रः
प्रति॑दधाति। त्रिः प्र॑वृणक्ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
य॑ज्ञस्य शि॒रोऽव॑रुन्धे। षट्त्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॑ज्ञस्य शि॒रोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॑ प्र॑वृणक्ति।
द्वाद॑श मा॒साः सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रादे॒व य॑ज्ञस्य शि॒रोऽव॑रुन्धे।
चतु॑र्विंश॒तिः सम्प॑द्यन्ते। चतु॑र्विंश॒तिर॑र्द्धमा॒साः। अ॒र्द्धमा॒सेभ्य॑
ए॒व य॑ज्ञस्य शि॒रोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑। स॒कृदे॒व प्र॑वृज्यः।
ए॒क॒५ हि शि॑रः॥४७॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमे॑ प्र॑वृणक्ति। ए॒तावा॑न् वै य॒ज्ञः। यावा॑न॒ग्नि॒ष्टोमः॑। यावा॑ने॒व
य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्रति॑दधाति। नोक्थ्ये॑ प्र॑वृज्यात्। प्र॒जा वै
प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्ये॑ प्र॑वृज्यात्। प्र॒जां प॒शून्स्य॑ निर्दहेत्।

वि॒श्वजि॒ति॒ सर्व॑पृ॒ष्ठे प्रवृ॑णक्ति॥४८॥

पृ॒ष्ठानि॒ वा अ॒च्यु॑तं च्यावयन्ति। पृ॒ष्ठैरे॒वास्मा॒ अच्यु॑तं
च्यावयित्वाऽव॑रुन्धे। अप॑श्यङ्गोपा॒मित्या॑ह। प्रा॒णो वै गो॒पाः।
प्रा॒णमे॒व प्र॒जासु॒ विया॑तयति। अप॑श्यङ्गोपा॒मित्या॑ह। अ॒सौ
वा आ॑दित्यो गो॒पाः। स ही॒माः प्र॒जा गो॑पायति। तमे॒व
प्र॒जाना॑ङ्गो॒त्तार॑ङ्कुरुते। अनि॑पद्यमान॒मित्या॑ह॥४९॥

न ह्ये॑ष निपद्यते। आ च॒ परां॑ च पृ॒थिभि॒श्चर॑न्त॒मित्या॑ह।
आ च॒ ह्ये॑ष परां॑ च पृ॒थिभि॒श्चर॑ति। स स॒ध्रीचीः॑ स
विषू॑चीर्वसान् इत्या॑ह। स॒ध्रीची॑श्च ह्ये॑ष विषू॑चीश्च वसानः
प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आ॒वरी॑वर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तरित्या॑ह। आ
ह्ये॑ष व॒रीव॑र्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॒ माध्वी॑भ्यां मधु
माधू॑चीभ्या॒मित्या॑ह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋतू कल्पयति।
सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रेष्मा॑वे॒वास्मा॑ ऋतू कल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह।
अ॒ग्निर्ह्ये॒वैषो॑ऽग्निना॑ स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह।
पूर्व॑मे॒वादित॑म्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः
पृ॒थिव्या॑ इत्या॑ह। शा॒रदा॑वे॒वास्मा॑ ऋतू कल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ होत्रां यच्छे॒त्याह॑। होत्रा॑भिरे॒वेमाँल्लो॒कान्त॑सन्दधाति।
विश्वा॑सां भुवां पत॒ इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋतू कल्पयति।
दे॒वश्रू॑स्त्वन्दै॒व घर्म॑ दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शिरा॑वे॒वास्मा॑ ऋतू
कल्पयति। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह। या वै

मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह।
प्रजा वै मतरयः। तासामेष एव पिता। यत् प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्।
मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सन्देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ
स९ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवादित्यं प्रवर्ग्यं च
स९शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यङ्घ्रिर्म वर्चोदा असीत्याह।
आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्न्यै दशमः। नव
वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्।
अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत।
तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः।
होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां
सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः
पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै
ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुरयन्ति। न पत्यवेक्षेता।
यत्पत्यवेक्षेता। प्रजायेता। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेता।

न प्रजायेत। नास्यै॑ प्रजां निर्दहेत्। तिर॒स्कृत्य॒ यजु॑र्वाचयति।
प्रजा॑यते। नास्यै॑ प्रजां निर्द॑हति। त्वष्टी॑मती ते सपे॒येत्या॑ह।
सपा॒द्धि प्रजाः प्रजा॑यन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुतन्निपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे
कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥६॥ [६]

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ र॒शना॑माद॒त्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॑ह यत्यै॑। आ॒ददे॑ऽदि॒त्यै
रा॒स्नाऽसी॑त्या॑ह यजु॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॑त ए॒हि सर॑स्व॒त्येही॑त्या॑ह।
ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै दे॒वना॑मानि॑। दे॒वना॑मै॒रेवै॑ना॒मा ह्व॑यति।
असा॒वेह्य॑सा॒वेह्य॑सा॒वेही॑त्या॑ह। ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै मनु॑ष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॑ष्यना॒मैरे॑वैना॒मा ह्व॑यति। षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋत॑वः।
ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॑मा ह्व॑यति। अ॒दि॒त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह।
य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॑व॒त्यो वै व॒त्सः।
पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्या॑ प्रदा॑प॒येत्या॑ह। अ॒श्विनो॑
वै दे॒वाना॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं करो॑ति। यस्ते स्तनः
शश॑य इत्या॑ह। स्तो॒त्येवै॑ना॒म्। उ॒स्रं घ॑र्मः शि॒ःषो॒स्रं घ॑र्मं पा॒हि
घ॑र्माय॑ शि॒ःषे॒त्याह। यथा॑ ब्रूयाद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्।
बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्रह्म॑णै॒वैना॑मुपसीदति। दान॑वः स्थ

पेरं॒व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्या॑ने॒वैन॑न्करोति। वि॒ष्व॒ग्वृ॒तो॒ लोहि॑ते॒नेत्या॑ह
व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॒ सर॑स्वत्यै पि॒न्वस्व॒ पू॒ष्णे पि॑न्वस्व
बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते।
इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्द्धयति। द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॑दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॑भा॒क्तंमः॑। गा॒य॒त्रोऽसि॑ त्रैष्टु॑भोऽसि॑
जाग॑तम॒सीति॑ शफोपय॒माना॑दत्ते। छन्दो॑भिरे॒वैना॑नादत्ते।
स॒होर्जो॑ भा॒गेनो॑प॒मेहीत्या॑ह। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑ भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ
वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति॒दध॑तावब्रूताम्। आ॒वाभ्या॑मे॒व
पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सा॒रघ॑स्येत्या॑ह।
अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्करोति। अथो॑ अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्द्धयति॥६२॥

घ॒र्म पा॑त वस॒वो य॑ज॒ता व॑डित्या॑ह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्द्धयति। यद्व॑षट्कुर्यात्। या॒तया॑माऽस्य वष॑ट्कारः स्या॑त्। यन्न
व॑षट्कुर्यात्। रक्षा॑सि॒ यज्ञ॑ ह॒न्युः। व॑डित्या॑ह। प॒रोक्ष॑मे॒व
व॑षट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वष॑ट्कारो भव॑ति। न य॒ज्ञं
रक्षा॑सि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्या॑ह। यो वा
अ॒स्य पु॒ण्यो र॒श्मिः। स वृ॑ष्टि॒वनिः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
मधु॑ ह॒विर॑सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्या॑ह।

द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।
न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुः शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि
वा एनमेतदर्द्धयन्ति। यत्पृश्नाप्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि
तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा
मां हिःसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिःसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हिःसीरित्याहाहिःसायै॥६५॥

सुवंसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह।
आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये
त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा
एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै
सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये
त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते
स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै संवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान्

वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पित॒मते॒
स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णो वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पित॒मान्॥ ६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्यं॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
दश॒ सम्प॑द्यन्ते। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मवरु॑न्धे। रौ॒हिणा॑भ्यां वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं
लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒ण्यो रौ॑हि॒णत्व॑म्। यद्रौ॑हि॒णौ भव॑तः।
रौ॒हिणा॑भ्यामे॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्योतिः॑
के॒तुना॑ जुषता॒ सु॒ज्योति॑ज्योति॒षाऽ॒ स्वाहा॑ रा॒त्रिज्योतिः॑
के॒तुना॑ जुषता॒ सु॒ज्योति॑ज्योति॒षाऽ॒ स्वाहे॑त्याह। आ॒दि॒त्यमे॒व
तद॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धार। रा॒त्रिया॑ अ॒वस्ता॑त्।
तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लो॒केऽहो॑रा॒त्राभ्या॑न्धृतः॥ ६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहाद्वयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चांऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह
पितृमानैति चत्वारि च॥ ७॥

[७]

विश्वा॑ आ॒शां दक्षि॑ण॒सदि॑त्याह। वि॒श्वाने॒व दे॒वान्प्री॑णाति। अथो॒
दुरि॑ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। वि॒श्वान्दे॒वानं॑याडि॒हेत्या॑ह। वि॒श्वाने॒व
दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑ म॒धोः
पि॒बत॑म॒श्विने॑त्याह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भिरि॒त्याह। अ॒भ्ये॒वैनं॑ङ्घारयति।
अथो॑ ह॒विरे॒वाकः॑॥ ७०॥

अ॒श्विना॑ घ॒र्मं पा॑त॒ हा॒दि॒वान॑म॒ह॒दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑रि॒त्याह।
अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति। अनु॑ वा॒न्धावा॑पृथि॒वी

म॑साता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य स्वाहेन्द्रा॑वडित्या॑ह।
इन्द्रा॑य हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाक॑त्यै।
घ॒र्मम॑पातम॒श्विने॑त्या॒ह॥ ७१॥

पूर्व॑मे॒वो॒दित॑म्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑वा॒न्धावा॑पृथि॒वी
अ॑म॒साता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। तं प्रा॒व्यं यथा॑वण्णमो॑ दि॒वे
नमः॑ पृथि॒व्या इत्या॑ह। यथा॑य॒जुरे॑वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं
य॒ज्ञमि॑मन्दि॒विधा॑ इत्या॑ह। सु॒वर्ग॑मे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं
गच्छा॑न्तरि॒क्षं गच्छ॑ पृथि॒वीङ्ग॑च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दि॒क्ष्वे॒वैनं॑ प्रति॑ष्ठापयति। दे॒वान्ध॑र्म॒पान्ग॑च्छ पि॒तृन्ध॑र्म॒पान्ग॑च्छेत्या॑ह।
उ॒भये॑ष्वे॒वैनं॑ प्रति॑ष्ठापयति। यत्पि॒न्व॑ते। व॒र्षु॒कः पर्ज॑न्यो भवति।
तस्मा॑त्पि॒न्व॑मानः पु॒ण्यः। यत्प्रा॑ङ्पि॒न्व॑ते। तद्दे॒वाना॑म्। यद्दक्षि॑णा।
तत्पि॑तृ॒णाम्॥ ७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदु॒दङ्घ्रिः॑। तद्रु॒द्राणा॑म्। प्राञ्च॑मुद॒ञ्चं
पि॒न्व॑यति। दे॒वत्रा॑कः। अथो॒ खलु॑। सर्वा॑ अनु॒ दिशः॑ पि॒न्व॑यति।
सर्वा॑ दिशः॒ समे॑धन्ते। अ॒न्तःप॑रि॒धि पि॑न्वयति॥ ७४॥

तेज॑सोऽस्क॒न्दाय॑। इ॒षे पी॑पि॒ह्यूर्जे॑ पी॑पि॒हीत्या॑ह। इ॒षमे॒वोर्जं॑
यज॑माने दधाति। यज॑मानाय पीपि॒हीत्या॑ह। यज॑मानायै॒वैता॑मा॒शिष॑मा
शा॑स्ते। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्या॑य पीपि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॑मा॒शिष॑माशा॑स्ते।
त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्नाय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑ त्वा भू॒त्यै त्वेत्या॑ह।

यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्।
अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थङ्गच्छेति ब्रूयाद्यं
द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थङ्गमयति। पूष्णे शरसे
स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति।
ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः
प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह।
ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्द्धयति।
सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति।
एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकं स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो
माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा तै अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे
दा वर्चसा माञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति।
अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तै अग्ने समित्तया
समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो
दधाति। अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः

सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्।
अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती
जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधु हविरित्याह।
स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्रावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता
नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्यामं ते देव धर्म
मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
स्वधाविनोऽशीमहिं त्वा मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।
तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज
एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मांसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन
पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति।
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि
सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव
व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय।
तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा
सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः ससादयति। स्वाहा त्वा
नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं
समर्द्धयति॥८२॥

अ॒क्र॒श्चि॒नेत्या॑ह॒ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्या॑ह॒ पितॄ॑णाम॒न्तःप॒रिधि॑ पि॒न्वय॑ति धा॒रये॒त्या॑ह॒ वाचो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्य॑ ए॒वैनं॑
जुहो॒त्यन्वी॑क्षेत् होत॒व्या(३)मि॒त्यग्नावि॒त्या॑ह॒ दध॑तेऽगोपायत्स॒ च॥८॥ [८]

घ॒र्म॒ या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति।
छ॒न्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शु॒च॒मव॑ यजते। इ॒य॒त्यग्रे॑
जुहोति। अथे॒य॒त्यथे॒यति॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒नु
नो॒ऽद्या॒नुम॑तिरि॒त्या॒हानु॑म॒त्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इ॒त्या॑ह॒। दि॒व
ए॒वेमाँ॑लो॒कान्दा॑धार। ब्र॒ह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑ इ॒त्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑ इ॒त्या॑ह॒।
प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ
ख॒लु वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्व॑क्षि॒णा प्र॑त्यश्च॒मुद॑श्च॒मुद्वा॑सयैत्।
जि॒ह्वं य॑ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्राश्च॒मुद्वा॑सयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॑ज्ञस्य॒
शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॒मुद्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति। श॒फो॒पय॑-
मा॒न्ध॒वित्रा॑णि धृ॒ष्टी इ॒त्यन्व॑व॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वेन॑ स॒तनुं॑
करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मिँ॒लोके॑ भ॒वति॑। य ए॒वं वेद॑। औदु॑बराणि
भव॑न्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। वर्त्म॑ना॒ वा
अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञः र॑क्षा॒सि जि॒घाः स॑न्ति। साम्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽन्व॑वैति। साम॒
वै र॑क्षो॒हा। र॑क्ष॒साम॑प॒हत्यै॑। त्रि॒र्नि॒धन॑मुपैति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ र॑क्षा॒स्यप॑ह॒न्ति। पु॒रुषः॑पु॒रुषो॑ नि॒धन॑मुपैति।
पु॒रुषः॑पु॒रुषो॑ हि र॑क्ष॒स्वी। र॑क्ष॒साम॑प॒हत्यै॑॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचारपयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतीञ्छुचारपयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति त्रिः
परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य
शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्त्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत् प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदा विश्वायुरित्याह। सदा हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह। भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवेनमन्नाद्येन
समर्द्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे।
समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः।
अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महामित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्।
चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते

अस्तु मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। विश्वावसुः सोम
गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना
प्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥११॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय
इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्रासाङ्गन्धर्वो
अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। एतत्त्वन्देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष
सन्देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्।
प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया
सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते।
सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः
प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य
गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः।
यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्ये वै हिरण्यमाहाद्वयति ह्येष
गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥१॥ [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्।

तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो
रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि
शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्वोः पयः॥१४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भि-
श्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन
समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः
प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा
उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्न-
कामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः।
शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र
खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां समां
प्रजा वयांस्यसते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानाङ्गोपीथाय। पुरो वा
पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति।
स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां
वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ
प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यान्दिश्युद्वासयेत्। एष वा
अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति।

औदुम्बर्या॑ꣳ शाखा॑यामुद्वा॑सयेत्। ऊर्वा॑ उदुम्बरः॑। अन्नं॑ प्राणः।
शुग्ध॑र्मः॥१८॥

इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मुष्याय॒णस्य॑ शु॒चा प्रा॒णमपि॑ दहामीत्या॑ह।
शु॒चैवा॒स्य प्रा॒णमपि॑ दहति। ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। यत्र॑ द॒र्भा
उ॒प॒दी॒क॒सन्त॒ताः स्युः॑। तदुद्वा॑सयेद्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता वा
अ॒पाम॑नूज्झाव॑र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दित्य इ॒तो
वृष्टि॑मुदीरयति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आ॒दित्यो॑ वृष्टिं॑ नियच्छति। ता
आपो॑ निय॑ता धन्व॑ना यन्ति॥१९॥

गोः पयं॑ उत्तरवे॒दि॒रा॒सते॑ स्थापयति घ॒र्मो यन्ति॥१०॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः स॒म्प्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट्॒सम॑मृतः। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः।
म॒हा॒वी॒र उद्वा॑सितः। अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॑दित्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
स ए॒तानि॑ नामा॑न्यकुरुत। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑न॒ नाम्ना॑।
ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॥१००॥

यो वै व॒सी॒याꣳसं॑ यथाना॒ममु॑प॒चर॑ति। पु॒ण्या॑र्ति॒ वै स तस्मै॑
का॒मय॑ते। पु॒ण्या॑र्तिमस्मै॑ का॒मय॑न्ते। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॑दे॒वं
वि॒द्वान्। घ॒र्म इति॑ दि॒वाऽऽच॑क्षीत। स॒म्राडि॑ति नक्त॑म्। ए॒ते
वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये नाम॑नी। प्रि॒ययै॒वैनं॑
त॒नुवौ॑॥१०१॥

प्रि॒येण॑ नाम्ना॒ सम॑र्द्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वा॑गच्छति ज॒नता॑माय॒तः।
गा॒य॒त्री दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामत्। तान्दे॒वाः प्र॑व॒र्ग्येणै॒वानु॑ व्य॒भवन्।
प्र॒व॒र्ग्येणा॑प्नुवन्। यच्च॑तुर्वि॑ंशति॒कृत्वं॑ प्र॒व॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति।

गा॒य॒त्रीमे॒व तदनु॑ विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति। पूर्वा॑ऽस्य॒ जन॑
यतः॒ की॒र्तिर्गच्छ॑ति। वैश्व॑देवः स॒सन्नः॑॥१०२॥

वस॑वः प्रवृ॑क्तः। सोमो॑ऽभिकी॒र्यमा॑णः। आ॒श्विनः॑ पय॑स्यानीयमा॑ने।
मा॒रुतः॑ कथ॑न्। पौ॒ष्ण उद॑न्तः। सा॒र॒स्वतो॑ वि॒ष्यन्द॑मानः। मै॒त्रः
शरो॑ गृही॒तः। तेज॒ उद्य॑तः। वा॒युर्हि॒यमा॑णः। प्र॒जाप॑तिर॒ह्यमा॑नो
वाग्धु॑तः॥१०३॥

अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॑दित्यः। यत्प्र॑वर्ग्यः। स ए॒तानि॑
नामा॑न्यकुरु॒त। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑न॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो
वद॑न्ति। यन्मृ॑न्मय॒माहु॑तिं नाश्नु॑तेऽथ। कस्मा॑देषो॑ऽश्नु॒त इति॑।
वागे॒ष इति॑ ब्रूयात्। वा॒च्यैव॑ वाचं॑ दधाति॥१०४॥

तस्मा॑दश्नु॒ते। प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒ष द्वाद॑श॒धा विहि॑तः।
यत्प्र॑वर्ग्यः। यत्प्रा॑गवका॒शेभ्यः॑। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजत।
अ॒वका॒शैर्दे॑वासुरा॑न॒सृज॑त। यदूर्ध्व॑मवका॒शेभ्यः॑। तेना॑न्नम॒सृज॑त।
अन्नं॑ प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति॒ तनु॒वा स॒सन्नो॑ ह्य॒यमा॑नो वाग्धु॒तो द॑धात्येषः॥११॥

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॑ज्यते। तेन॒ कामा॑ः एति।
यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॑ज्यते। अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॑ज्यते।
वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॑ज्यते। आ॒दि॒त्यो
भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॑ज्यते। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा
नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते॥ ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति। यत्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते॥
 धाता भूत्वा शक्नोतीति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते॥ बृहस्पतिर्भूत्वा
 गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते॥ मित्रो भूत्वा त्रिवृतं
 इमाँल्लोकानेति। यदशमेऽहन्प्रवृज्यते॥ वरुणो भूत्वा
 विराजमेति॥ १०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते॥ इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्र-
 वृज्यते॥ सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदां प्रवृज्यते॥
 तस्मादितः पराङ्मँल्लोकाःस्तपन्नेति। यदुपरिष्ठादुपसदां
 प्रवृज्यते॥ तस्मादमुतोऽर्वाङ्मँल्लोकाःस्तपन्नेति। य एवं वेद।
 ऐव तपति॥ १०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥ १२॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रेयु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः प॒न्था॑मनपस्प॒शान॑म्।
वैव॒स्वत॑सं स॒ङ्गम॑नं जना॑नां य॒मसं॑ राजा॑नसं ह॒विषा॑ दुवस्यत।
इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वा॑ग॒न्नपै॑तदू॒ह यदि॑हाबि॒भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒
सम्प॑श्य दक्षि॒णां यथा॑ ते दत्तं बहु॒धा वि॑बन्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि
ते व॒ही अ॑सुनी॒थाय वो॑ढवै। या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दनसं॑ सु॒कृतां॑
चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य
गो॒पाः। स त्वे॒तेभ्यः॑ परि॒ददा॑त्पितृ॒भ्योऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒विद॑त्रेभ्यः।
पू॒षेमा॑ आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मासं॑ अभ॒यत॑मेन नेषत्।
स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑ स॒र्ववी॒रोऽप्र॑युच्छन्मुर ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॒पास॑ति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पुर॒स्तात्।
यत्रा॑संते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः सं॑वि॒ता द॑धातु।
भु॒वन॑स्य पत इ॒दसं॑ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य
सया॑व॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अत्र॒ नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॑
आय॑ति। पुरु॑षस्य सया॑वरि वि ते प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्। शरी॑रेण
म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैवं
मा॒स॒स्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती पि॑तृ॒लोकं॑ यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा
नभ॑सा संव्य॒यन्त्यु॒भौ नो॑ लो॒कौ प॑यसाऽभ्याव॑वृ॒त्स्व॥२॥

इ॒यं ना॒री प॑तिलो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑पद्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्यं

प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
 धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
 हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
 सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
 अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
 धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायोजसे बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
 हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह
 वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्।
 एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्।
 अग्नेर्वर्मं परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा
 च। नेत्त्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिषोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा
 शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽर्थमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः।
 शृतं यदा करसि जातवेदोऽर्थमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा
 गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो
 वां गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो
 भागस्तपसा तं तपस्व तं तै शोचिस्तपतु तं तै अर्चिः। यास्ते
 शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमं सुकृतां यत्र लोकाः। अयं

वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
पित्रे लोककृज्जातवेदो वहैम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्त्वाभिमांतीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥१॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः
स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते
स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्रये कर्मकृते स्वाहा यमत्र
नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्तं इध्मं जभरत्सिष्विदानो मूर्धानं
वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्यः।
अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्रये
वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥२॥ [२]

प्र केतुना बृहता भ्रात्यग्निरविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति।
दिवश्चिदन्तादुप मामुदानं डपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं त एकं
पर ऊत एकं तृतीयै न ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै
चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। नाकं सुपर्णमुप
यत्पतन्त५ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य
दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ
चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा। अथा पितृन्सुविदत्रा५ अपीहि
यमेन ये सधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ
पथिरक्षौ नृचक्षसा। ताभ्या५ राजन्परि देह्येन५ स्वस्ति चास्मा
अनमीवं च धेहि॥६॥

उ॒रु॒ण॒सा॒वं॒सु॒तृ॒पा॒वु॒लु॒म्ब॒लौ॒ य॒म॒स्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ व॒शा॒५ अ॒नु॒।
 ता॒व॒स्म॒भ्य॑ दृ॒श॒ये॒ सूर्या॑य॒ पु॒न॑र्दत्ता॒ व॒सु॑म॒द्ये॒ह भ॒द्रम्। सोम॑
 ए॒कै॒भ्यः॑ प॒व॒ते घृ॒तमे॒क॒ उ॒पा॑सते। ये॒भ्यो॒ म॒धु॒ प्र॒धा॒व॑न्ति
 ता॑श्चि॒दे॒वापि॑ गच्छतात्। ये यु॒ध्य॑न्ते प्र॒ध॒नै॒षु शू॒रा॑सो॒ ये
 त॑नु॒त्य॒जः। ये वा॑ स॒ह॒स्र॑दक्षिणा॒स्ता॑श्चि॒दे॒वापि॑ गच्छतात्।
 तप॑सा॒ ये अ॑नाधृष्यास्तप॑सा॒ ये सु॒व॑र्गताः। तपो॒ ये च॑क्रिरे
 म॒ह॒त्ता॑श्चि॒दे॒वापि॑ गच्छतात्। अ॒श्म॑न्वती रे॒वतीः॑ स॑
 र॒भ॒ध्व॒मु॒त्ति॑ष्ठत प्र॒त॑रता सखायः। अत्रा॑ ज॒हाम॒ ये अ॒स॒न्न॒शै॒वाः
 शि॒वान् व॒यम॑भि वा॒जा॒नु॒त्त॑रेम॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ स॒वि॒तुः प॒वि॒त्र॑ स॒ह॒स्र॑धा॒रं वि॒त॑तम॒न्तरि॑क्षे।
 येना॒पु॒ना॒दि॒न्द्र॒मना॑र्त॒मा॒र्त्ये तेना॑हं मा॑ स॒र्व॑त॒नुं पु॒ना॑मि। या
 रा॒ष्ट्रा॒त्प॒न्ना॒दप॑ यन्ति॒ शा॒खा॑ अ॒भि॒मृ॒ता नृ॒प॒ति॑मिच्छ॒मा॒नाः।
 धा॒तु॒स्ताः सर्वाः॑ प॒व॑नेन पू॒ताः प्र॒ज॒या॒स्मा॒त्र॒य्या वर्च॑सा॒
 स॑ सृ॒जा॒थ। उ॒द्व॒यं तम॑स॒स्परि॑ पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रु॒त्त॑रम्। दे॒वं
 दे॒व॒त्रा सूर्य॑म॒ग॒न्म॒ ज्योति॑रु॒त्त॑मम्। धा॒ता पु॑नातु स॒वि॒ता पु॑नातु।
 अ॒ग्ने॒स्ते॒ज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा॥८॥

धेह्युत्तरेमाद्यौ च॥३॥ [३]

यन्ते॑ अ॒ग्नि॒म॒म॒न्थाम॑ वृष॒भा॒ये॒व प॑क्तवे। इ॒म॒न्त॑ श॒म॒या॒म॒सि
 क्षी॒रे॒ण॑ चोद॒केन॑ च। यन्त्व॒म॒ग्ने स॒म॒द॑ह॒स्त्वमु॑ निर्वा॒पया॒ पुनः॑।
 क॒या॒म्बू॒रत्र॑ जायतां पा॒क॒दूर्वा॑ व्य॒ल्क॒शा। शी॒ति॑के॒ शी॒ति॑कावति
 ह्रा॒दु॒के॒ ह्रा॒दु॒का॒वति॑। म॒ण्डू॒क्या सु॑सङ्ग॒मये॑म॑ स्व॒ग्नि॑ श॒म॒या॒
 शं ते॑ ध॒न्व॒न्या आपः॑ श॒मु॒ ते स॑न्त्वनू॒क्याः। शं ते॑ स॒मु॒द्रि॒या॒

आपः शमुं ते सन्तु वर्ष्वाः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमुं ते सन्तु
कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अवं सृज पुनरग्रे पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान् उप यातु शेषं सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्।
यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु।
यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः।
अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश।
उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र
भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। इदं त
एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै
चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः
कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमन्नाकमधि
रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयतां सधस्थे पञ्च च॥४॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
आसीदतां सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जायजात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे
इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः। आसीदतः
स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमः

सुनुत य॒मायं जुहु॑ता ह॒विः। य॒मं हं य॒ज्ञो गच्छ॑त्य॒ग्निदू॑तो
अ॒रङ्क॑तः। य॒मायं घृ॑तव॒द्धवि॑र्जु॒होत॑ प्र च॒ तिष्ठ॑त। स नो
दे॒वेष्वाय॑म॒दीर्घ॑मायुः प्र जी॒वसे॑। य॒माय॑ म॒धुम॑त्त॒मं॒ राज्ञे॑ ह॒व्यं
जु॑होत॒न। इ॒दं नम॑ ऋषि॒भ्यः पूर्॒वजे॑भ्यः पूर्॒वेभ्यः॑ पथि॒कृद्ध्यः॑॥११॥

योऽस्य॑ कौष्ठं॒ जग॑त् पार्थि॒वस्यै॑कं इ॒द्वशी॑। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य
यो रा॒जा॒न॒परो॑ध्यः। य॒मङ्गाय॑ भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ यो रा॒जा॒न॒परो॑ध्यः।
येना॒पो न॒द्यो ध॒न्वा॒नि येन॑ द्यौः पृ॒थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान्
सु॒धुरान्॑ हि॒र॒ण्य॒क्षान॑यः श॒फान्। अ॒श्वान॑न॒श्यतो॑ दा॒नं य॒मो
रा॒जाभि॑ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृ॒थि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। य॒माय॑ स॒र्वमि॑त्र॒स्थे यत् प्रा॑ण॒द्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ प॒ञ्च
यथा॑ षड॒थ प॒ञ्च द॒शर्ष॑यः। य॒मं यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्य॒थैक
ऋषि॑र्वि॒जान॑ते॥१२॥

त्रि॒कं॒द्रुके॑भिः पत॑न्ति षडु॒र्वीरि॑कमि॒द्वह॑त्। गा॒य॒त्री त्रि॑ष्टु॒च्छन्दा॑सि
सर्वा॑ ता य॒म आ॑हि॒ता। अ॒ह॒र॒ह॒र्नय॑मानो गाम॒श्वं पु॒रुषं॑ जग॑त्।
वै॒वंस्व॑तो न तृ॒प्यति॑ प॒ञ्चभि॑र्मा॒नवै॑र्य॒मः। वै॒वंस्व॑ते वि॒विच्य॑न्ते य॒मे
रा॒ज॒नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्येने॑च्छन्ते य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते
रा॒ज॒न्नि॒ह वि॒विच्य॑न्तेऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाश्च॑ ये न॒मस्य॑न्ति
ब्रा॒ह्म॒णाश्चाप॑चित्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑प॒ला॒शे दे॒वैः स॑पि॒बते॑ य॒मः।
अत्रा॑ नो वि॒श्वप॑तिः पि॒ता पु॑रा॒णा अ॒नुवे॑नति॥१३॥

पथिकृद्ध्यो विजानतेऽनु वेनति॥५॥ [५]

वै॒श्वान॑रे ह॒विरि॑दं जु॒होमि॑ सा॒ह॒स्र॒मुत्स॑ श॒तधा॑रमे॒तम्।
तस्मि॑न्ने॒ष पि॒तरं॑ पि॒ताम॒हं प्र॑पि॒ताम॒हं बि॒भर॑त्पि॒न्वमा॑ने।

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयय्योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
 इमं संमुद्रं शतधारमुत्सं व्यञ्च्यमानं भुवनस्य मध्यै।
 घृतन्दुहानामदितिं जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्।
 अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
 नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभि व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।
 सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।
 तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
 बध्यन्तां शुनमष्टामुदिङ्गय शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
 शुनांसीरा विमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप
 सिञ्चतम्। सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भवा यथा
 नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि
 शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भवा।
 विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पा रमस्य।
 ज्योतिरापाम सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते
 सुवः। इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीं
 रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च मानवाः। एवं
 वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
 ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवताः। प्रजापतिर्वः सादयतु तया
 देवतया। आप्यायस्व सन्तै॥१६॥

अग्नि॒या अ॒ग्नम् स॒प्त च॥६॥ [६]

उत्ते॑ त॒न्नोमि॑ पृथि॒वीं त्वत्परी॑मँल्लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः॑ रि॒षम्।
 ए॒ताः॑ स्थू॒णां पि॒तरो॑ धा॒रय॑न्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒द॒नात्ते॑ मि॒नोतु॑।
 उ॒प॒स॒र्प मा॒तरं॑ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीः॑ सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा
 यु॒व॒तिर्दक्षि॑णावत्येषा त्वा॑ पा॒तु नि॒र्ऋ॒त्या उ॒प॒स्थै॑। उ॒द्ध॒श्च॒स्व
 पृथि॒वि॒ मा वि॒बा॒धि॒थाः सू॒पा॒य॒नास्मै॑ भव॒ सूप॑वश्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं
 यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि॑ वृणु। उ॒द्ध॒श्च॒मा॒ना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑
 मि॒त॒ उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः
 स॒न्त्वत्र॑। ए॒णी॒र्धा॒ना ह॒रि॒णी॒र॒र्जुनीः॑ सन्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा
 ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑ स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ य॒मसा॑द॒ने स्व॒धा नि॒धी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑ ते
 अ॒सौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्र॒भरे॑म ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जी॒वन्त॑ उत्त॒रं भ॑रेम।
 तत्त्व॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भ॑वं य॒मेन॑ त्वं य॒म्या स॒र्वि॒दानः॑। मा
 त्वा॑ वृ॒क्षौ स॒म्बा॒धि॒ष्टा॒म्मा मा॒ता पृथि॒वि त्व॑म्। पि॒तृन् ह्यत्र॑
 गच्छा॑स्ये॒धासं॑ य॒मरा॑ज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ स॒म्बा॒धि॒था मा॒ माता
 पृथि॒वी म॒ही। वै॒व॒स्व॒तः॑ हि गच्छा॑सि य॒मरा॑ज्ये॑ वि॒रा॒ज॒सि।
 न॒ळं प्ल॒वमा॑रो॒हैतं॑ न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा
 सन्त॑र॒ प्र॒त॒रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तै॒तानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒प॒स्थ आ॑द॒धे। तेभ्यः॑ पृथि॒वि
 शं भ॑वा॒ षड्ढो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वा॒तमा॒त्मा द्यां च॑ गच्छ
 पृथि॒वीं च॑ ध॒र्मणा॑। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु

प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। परं॑ मृत्यो॒ अनुप॑रै॒हि पन्थां॑ यस्ते॒ स्व इत॑रो
 देव॑याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॑ते ते॑ ब्रवी॑मि॒ मा नः॑ प्र॒जाः री॑रिषो॒
 मोत॑ वी॒रान्। शं वातः॒ शः हि ते॒ घृणिः॑ शमुं॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः।
 कल्प॑न्ता॒म्मे दि॒शः श॒ग्माः। पृथि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॒
 शर्मा॑सि पि॒तरौ॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या।
 अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॑ध्नस्य
 त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरौ॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पूप॑वा॒न्मृत॑वा॒श्चरु॑रेह सी॑दतू॒त्तभ्रु॑वन् पृथि॒वीं द्या॑मु॒तोपरि॑।
 यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्य॑त॒ ये दे॒वाना॑ङ्घ्रि॒तभा॑गा इ॒ह स्थ॑।
 ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑। दशा॑क्षरा॒
 ता॒श्च र॑क्षस्व॒ ताङ्गो॑पायस्व॒ तां ते॒ परि॑ददामि॒ तस्या॑ त्वा॒ मा
 द॑भ॒न्पि॒तरौ॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या।
 अ॒पूप॑वा॒ञ्छृत॑वा॒न् क्षी॒रवा॒न्दधि॑वा॒न्मधु॑मा॒श्चरु॑रेह सी॑दतू॒त्तभ्रु॑वन्
 पृथि॒वीं द्या॑मु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्य॑त॒ ये
 दे॒वाना॑श्च॒ श्रुत॑भा॒गाः क्षी॒रभा॑गा॒ दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह
 स्थ॑। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑। श॒ताक्ष॑रा
 स॒हस्रा॑क्षरा॒युता॑क्षरा॒ऽच्यु॑ताक्षरा॒ ता॒श्च र॑क्षस्व॒ ताङ्गो॑पायस्व॒ तां
 ते॒ परि॑ददामि॒ तस्या॑ त्वा॒ मा द॑भ॒न्पि॒तरौ॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥२०॥ ८॥

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः परि॒किरा॒म्यत्र॑।
 तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संविदा॒नोऽत्र॑ धे॒नूः का॒मदु॒घाः करोतु॑।
 त्वाम॑र्जुनौष॒धीनां॑ पयो॑ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः। तासां॑ त्वा म॒ध्यादा॑दे
 च॒रुभ्यो॑ अपि॑धातवे। दूर्वा॑णाः स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां
 मम॑। इ॒मान्दि॑शं मनु॒ष्याणां॑ भूयि॒ष्ठानु॑ वि रो॒हतु॑। काशा॑नाः
 स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒पहत्यै॑। य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॑
 यथा॑ तेनाभ॑वा॒न्पुनः॑। दूर्वा॑णाः स्त॒म्बमा॑ह॒र पि॒तृणा॑ मोष॒धीं
 प्रि॒याम्। अ॒न्वस्यै॒ मूलं॑ जीवा॒दनु॑ काण्ड॒मथो॑ फल॑म्॥ २१॥

लो॒कं पृ॑ण॒ ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वा॒तः शं हि॒ ते घृ॑णिः
 श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॒न्तां ते॒ दि॒शः सर्वाः॑। इ॒दमे॒व
 मेतो॑प॒रा मा॑र्ति॒मारा॑म काश्च॒न। तथा॑ तद॒श्विभ्यां॑ कृतं मि॒त्रेण॑
 वरु॑णेन च। व॒रणो वा॑रयादि॒दन्दे॒वो वन॑स्पतिः। आ॒र्त्यै निर्ऋ॑त्यै
 द्वे॒षाच्च॑ वन॒स्पतिः॑। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॒घा द्वे॒षाःसि॑ श॒मि
 श॒मया॑स्मद॒घा द्वे॒षाःसि॑ य॒व य॒वया॑स्मद॒घा द्वे॒षाःसि॑। पृ॒थि॒वीं
 ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दि॒शो गच्छ॑ सु॒वर्ग॑च्छ॒ सु॒वर्ग॑च्छ॒
 दि॒शो गच्छ॑ दि॒वं गच्छा॑न्तरि॑क्षं गच्छ॒ पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒पो वा॑
 गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्मन्व॑ती
 रेवती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑
 धा॒ता पु॑नातु॥ २२॥

फलं पुनातु॥ ८॥ [८]

आ रो॒हतायु॑र्ज॒रसं॑ङ्ग॒णाना॑ अनु॒पूर्वं॑ यत॑माना॒ यति॑ष्ट। इ॒ह त्व॑ष्टा

सुजनि॑मा सु॒रत्नो॑ दी॒र्घमायुः॑ करतु जी॒वसे॑ वः। यथाहान्य॑नुपूर्वं
भव॑न्ति यथ॑र्तव॑ ऋ॒तुभि॑र्यन्ति॑ क्लृप्ताः। यथा॒ न पूर्व॑मपरो
जहा॑त्ये॒वा धा॑त॒रायू॑षि कल्प॑यैषाम्। न हि॑ ते अ॒ग्रे त॒नुवै॑ कूरं
च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पुन॑र्ज॒रायु॑ गौरि॑व। अपं
नः शो॑शुच॒दघ॑मग्रे॑ शुशु॑ध्या र॒यिम्। अपं नः शो॑शुच॒दघं॑ मृत्य॒वे
स्वाहा॑। अ॒न॒द्वाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑। स न॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यो॑
वहिः॑ सम्पा॑रणो भव॥ २३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑मृ॒तैरा॑व॒वर्ति॑न्नभू॒द्भूद्रा॑ दे॒वहू॑तिं नो अ॒द्या।
प्राञ्जो॑गामानृ॒तये॑ ह॒साय॑ द्रा॒र्घीय॑ आ॒युः प्र॑त॒रान्दधा॑नाः। मृ॒त्योः प॒दं
यो॒पय॑न्तो॒ यदै॒म द्रा॒र्घीय॑ आ॒युः प्र॑त॒रान्दधा॑नाः। आ॒प्याय॑मानाः
प्र॒जया॒ धने॑न शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ य॒ज्ञिया॑सः। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑
परि॑धि॒न्द॒धामि॒ मा नोऽनु॑ गा॒दप॑रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तञ्जी॑वन्तु
श॒रदः॑ पु॒रूची॑स्ति॒रो मृ॒त्युन्द॑द्वाहे पर्व॑तेन। इ॒मा ना॒रीर॑वि॒ध॒वाः
सु॒पत्नी॑रा॒जने॑न स॒र्पिषा॑ संमृ॑शन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मी॒वाः
सु॒शेवा॑ आ॒रोह॑न्तु ज॒नयो॑ यो॒निम॑ग्रे। यदा॑ञ्ज॒नत्रै॑ककु॒दञ्जा॑तः
हि॒मव॑त॒स्परि॑। तेना॒मृत॑स्य॒ मूले॑ना॒राती॑र्ज॒म्भया॑मसि। यथा॒
त्वमु॑द्भि॒नत्स्यो॑षधे पृथि॒व्या अधि॑। ए॒वमि॑म उ॒द्भि॒न्दन्तु॑ की॒र्त्या
यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒जोऽस्य॑जा॒स्मद॒घा द्वे॑षा॑सि य॒वोऽसि॑
य॒वया॑स्मद॒घा द्वे॑षा॑सि॥ २४॥

भव जम्भया॑मसि त्रीणि च॥ १॥

[१]

अपं नः शो॑शुच॒दघ॑मग्रे॑ शुशु॑ध्या र॒यिम्। अपं नः शो॑शुच॒दघम्॑।
सु॒क्षेत्रि॒या सु॑गात॒या व॑सू॒या च॑ यजामहे। अपं नः शो॑शुच॒दघम्॑।

प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्।
 प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्।
 प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः
 शोशुचदधम्॥ २५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
 द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अपं नः शोशुचदधम्।
 स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः
 शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मत्स्यन्दतामधम्।
 अपं नः शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मत्स्यन्दतामधम्।
 अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः
 स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः
 पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
 शोशुचदधम्॥ २६॥

अधमधं चत्वारि च॥१०॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठै। मयैतां
 माः॥स्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा
 नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं
 मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप स९सदेम। स९ रय्या
 समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता
 ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा
 व्युन्दती। माता रुद्राणान्दुहिता वसूनाः स्वसादित्यानाममृतस्य

नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदिति वधिष्ट।
पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुत्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥११॥ [११]

सुमङ्गलीरियं वधूरिमां समेत पश्यत । सौभाग्यमस्यै
दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्रां सुभगां
कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती
वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च।
अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

सन्त्वां सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृ॒ह॒स्प॒तिः। शं नो वि॒ष्णु॑रुरु॒क्रमः। नमो॑ ब्र॒ह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्म॑ वदि॒ष्यामि॑। ऋ॒तं
वदि॒ष्यामि॑। स॒त्यं वदि॒ष्यामि॑। तन्मा॑म॒वतु॑। तद्व॒क्तार॑म॒वतु॑। अ॒व॒तु
मा॑म्। अ॒व॒तु व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॒ष्यामि॑ पञ्च॑ च॥१॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्। सामं सन्तानः॑।
इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥२॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। अथा॑तः स॒हि॒ताया॑
उ॒प॒नि॒ष॒दं व्या॑ख्यास्यामः। पञ्च॑स्व॒धि॒क॑रणेषु। अधि॒लोक॑मधि॒
ज्यौ॒ति॒ष॒मधि॒वि॒द्य॒मधि॒प्र॒ज॑म॒ध्या॒त्मम्। ता॑ म॒हास॑हि॒ता
इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धि॒लो॒कम्। पृ॒थि॒वी पू॒र्वरू॒पम्। द्यौरु॑त्त॒ररू॒पम्।
आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लो॒कम्। अथा॑धि॒ज्यौ॒ति॒षम्। अग्निः॑
पू॒र्वरू॒पम्। आ॒दि॒त्य उत्त॑ररू॒पम्। आ॒पः स॒न्धिः॑। वैद्यु॑तः
स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒ज्यौ॒ति॒षम्। अथा॑धि॒वि॒द्यम्। आ॒चार्यः॑
पू॒र्वरू॒पम्॥४॥

अ॒न्तेवा॑स्युत्त॒ररू॒पम्। वि॒द्या स॒न्धिः॑। प्र॒व॒च॒नं स॒न्धा॒नम्।
इत्य॑धि॒वि॒द्यम्। अथा॑धि॒प्र॒जम्। मा॒ता पू॒र्वरू॒पम्। पि॒तोत्त॑ररू॒पम्।
प्र॒जा स॒न्धिः॑। प्र॒ज॒न॒नं स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒प्र॒जम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रज्ञं लोकेन॥३॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स
मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं
मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्।
ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती
वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च
सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा।
आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमां यन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा। शमां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथापः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातुरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासांमुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीरपि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूरपि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूरपि वेद द्वे च॥५॥

[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः।

ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑
आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृतम्॑। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥६॥ [६]

पृ॒थि॒व्यन्तरि॑क्षं द्यौर्दि॒शोऽवा॑न्तरदि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दित्यश्चन्द्रमा॒
नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा।
इत्य॑धिभूतम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑ उ॒दानः
स॑मानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्क॒। चर्म॑ मा॒स॒स्नावा॑स्थि
म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं सर्व॑म्।
पाङ्के॑नैव पाङ्क॒ः स्पृ॑णोतीति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥७॥ [७]

ओमि॒ति ब्रह्म॑। ओमि॒तीद॑ सर्वम्। ओमि॒त्येत॑दनुकृति ह स्म
वा अ॒प्योश्रा॑वयेत्याश्रावयन्ति। ओमि॒ति सा॒मा॒नि गा॑यन्ति।
ओ॒शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑। ओमि॒त्यध्व॑र्युः प्र॑तिग॒रं
प्रति॑गृणाति। ओमि॒ति ब्रह्मा॒ प्रसौ॑ति। ओमि॒त्यग्नि॑होत्रमनु॒जाना॑ति।
ओमि॒ति ब्राह्म॑णः प्र॑वक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपा॑प्रवा॒नीति॑। ब्रह्मै॒वो॒पा॑
प्रोति॥१६॥

ओ॒न्द॒श॑॥८॥ [८]

ऋ॒तं च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। सत्यं च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च।
तपश्च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। दमश्च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। शमश्च
स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। अ॒ग्नयश्च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। अ॒ग्निहो॑त्रं
च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च। अतिथयश्च स्वा॑ध्यायप्रव॑चने च।

मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
 च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
 च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः
 पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
 तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥१८॥ [१]

अहं वृक्षस्य रेरेवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरेवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव
 स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति
 त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥१९॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
 चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
 प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
 प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
 स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव।
 आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि।
 तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि।
 तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां
 त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्।
 श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ

यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥
 ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
 धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
 अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
 आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा
 तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्।
 एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितुं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्सप्त च॥११॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः।
 शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव
 प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्।
 सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्।
 आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥१२॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो
 वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह।
 ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः
 सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्रेरार्षः। अद्भ्यः पृथिवी।

पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा
एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः।
अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष
श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽऽश्रिताः।
अथो अन्नेनैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नऽऽ
हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै
तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नऽऽ हि भूतानां
ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते।
जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत
इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा
प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः।
व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा।
पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये
प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात्
प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा
एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश

आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥
 यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा।
 यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा
 विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
 पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं
 दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं
 प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे।
 ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति।
 शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत इति। तस्यैष एव
 शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्।
 अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
 पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
 तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः
 पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
 भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
 चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः
 पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वान्मुं लोकं प्रेत्य। कश्चन
 गच्छती(३)॥ आहो विद्वान्मुंलोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३)

उ। सोऽकामयत्। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत्। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत्। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असृष्ट्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत्। तदात्मानं स्वयमकुरुत्। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यते इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुन्दाः। स एक आजानजानां देवानां मानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानां मानुन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानां मानुन्दः। ये कर्मणा देवानां पियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानां मानुन्दाः। स एको देवानां मानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं देवानां मानुन्दाः। स एक इन्द्रस्यानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानुन्दाः। स एको बृहस्पतैरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं बृहस्पतैरानुन्दाः। स एकः प्रजापतैरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं प्रजापतैरानुन्दाः। स एको ब्रह्मणो आनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लौकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाव न तपति। किमह९ साधु नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं९ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं९ स्पृणुते। य एवं

वेदं। इत्युपनिषत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। तेज॒स्वि
ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति।
तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति।
त९ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि
जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति।
स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धेव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति।
तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो
ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।
स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धेव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।

अर्धो॑हि भगवो॒ ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॒वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व।
तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒स्वा॥४॥

वि॒ज्ञानं॒ ब्रह्मेति॑ व्य॒जानात्। वि॒ज्ञाना॒द्धैव॒ खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि
जाय॑न्ते। वि॒ज्ञानेन॒ जाता॑नि जीव॑न्ति। वि॒ज्ञानं॒ प्रय॑न्त्यभि
संवि॑शन्तीति। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं पि॒तर॒मुप॑ससार। अर्धो॑हि
भगवो॒ ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॒वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒
ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒स्वा॥५॥

आ॒नन्दो॒ ब्रह्मेति॑ व्य॒जानात्। आ॒नन्दा॒द्धैव॒ खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि
जाय॑न्ते। आ॒नन्देन॒ जाता॑नि जीव॑न्ति। आ॒नन्दं॒ प्रय॑न्त्यभि
संवि॑शन्तीति। सैषा भा॑र्ग॒वी वा॑रु॒णी वि॒द्या। प॒रमे॒ व्यो॑म॒न्
प्रति॑ष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति।
म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं॒ न नि॑न्द्यात्। तद्वृ॒तम्। प्रा॒णो वा अन्न॑म्। शरी॑रमन्नादम्।
प्रा॒णे शरी॑रं प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने
प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॑ प्रति॑तिष्ठति।
अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं॒ न परि॑चक्षीत। तद्वृ॒तम्। आपो॒ वा अन्न॑म्। ज्योति॑रन्नादम्।
अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः॒ प्रति॑ष्ठिताः।
तदे॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॑
प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः।
 पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता।
 तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद
 प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद।
 क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः।
 गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः।
 अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति
 पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे।
 सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह
 इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति।
 तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्नेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं प्रियन्ते
 द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे।
 यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य।
 एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य।
 एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप-

सङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाल्लौकान्कामात्री
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३)
 वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृद्हं श्लोककृद्हं
 श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो
 अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवंनमभ्यभवाम्।
 सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्यपारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्।
शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥
यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः।
तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरं परमे व्योमन्॥ येनावृतं खं च
दिवं महीं च येनादित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे
कवयो वयन्ति यदक्षरं परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती
तोयेन जीवान्व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च
विवेश भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि
परात्परं यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं
तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं
बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म
तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि।
कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्द्धमासा मासा
ऋतवः संवत्सरश्च कल्पताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे

अ॒न्तरि॑क्ष॒मथो॑ सु॒वः॥ नैनं॑मूर्ध्वं न तिर्य॑श्चं न मध्ये॑ परि॑जग्र॒भत्।
न तस्यै॑शे कश्च॒न तस्य॑ नाम म॒हद्य॑शः॥२॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॑नैन॑म्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑साऽभि॒कृ॒तो य ए॑नं वि॒दुर॑मृ॒तास्ते भ॑वन्ति॥
अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हि॒रण्य॑ग॒र्भ इत्य॑ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः प्र॑दिशो॒नु
सर्वाः॑ पूर्॒वो हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। स वि॒जाय॑मानः स
जनि॑ष्यमा॒णः प्र॒त्यङ्मुखो॑स्तिष्ठति वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षु॒रुत
वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॑ नम॑ति
सं पत॑त्रैर्द्या॒वापृ॑थि॒वी ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्त॑त्पश्यन्वि॒श्वा
भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑ वि॒श्वं भव॑त्येक॒नीळ॑म्। यस्मि॑न्नि॒दं स
च वि॒चैक॑ं स ओ॒तः प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं
नु वि॒द्वान्गन्ध॒र्वो नाम॑ निहि॑तं गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒द स॒वितुः॑ पि॒ताऽस॑त्। स नो॒
बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि वे॒द भुव॑नानि॒ विश्वा॑। यत्र॑ दे॒वा
अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये॒ धामा॑न्य॒भ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी
य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑ दि॒शः परि॑ सु॒वः। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं
वि॒ततं॑ वि॒चृत्य॑ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑
भू॒तानि॑ प॒रीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑
ऋ॒तस्य॑ऽऽत्म॒नऽऽत्मा॑न॒मभिसम्ब॑भूव। स॒दस॑स्पति॒मद्भु॑तं
प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म्। सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उद्दी॑प्यस्व
जा॒तवे॒दोऽप॒घ्नन्नि॑र॒ऋतिं॑ म॒म॥४॥

प॒शूँश्च॒ म॒ह्य॒माव॑ह॒ जी॒वनं॑ च॒ दि॒शो दि॒श। मा नो॑
हि॒ंसी॒ज्जा॒तवे॒दो गाम॑श्च॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। अ॒भि॒भ्र॒दग्न॒ आग॑हि
श्रि॒या मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य वि॒द्म स॒हस्रा॒क्षस्य॑ म॒हादे॒वस्य॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हादे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ द॒न्तिः
प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि॥५॥

तन्नो॑ न॒न्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हासे॒नाय॑ धीम॒हि।
तन्नः॑ ष॒ण्मुखः॑ प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सु॒वर्ण॑प॒क्षाय॑
धीम॒हि। तन्नो॑ ग॒रुडः॑ प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑
हि॒रण्य॑ग॒र्भाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ ब्र॒ह्म प्रचो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑
वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ वि॒ष्णुः प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑
वि॒द्महे॑ ती॒क्ष्ण॑द॒ष्ट्राय॑ धीम॒हि॥६॥

तन्नो॑ ना॒र॒सि॒ंहः प्रचो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑ म॒हद्यु॑ति॒कराय॑
धीम॒हि। तन्नो॑ आ॒दि॒त्यः प्रचो॒दया॑त्। वै॒श्व॒ना॒राय॑ वि॒द्महे॑
ला॒ली॒लाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ अ॒ग्निः प्रचो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑
वि॒द्महे॑ क॒न्य॒कु॒मा॒रि॑ धीम॒हि। तन्नो॑ दु॒र्गिः प्रचो॒दया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॑प॒र॒मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ं ह॒रतु॑ मे पा॒पं
दूर्वा॑ दुःस्वप्न॒नाश॑नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परु॑षः

परि॥७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॑ प्र॒तनु॑ स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षि स॒हस्रे॑ण
वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्ट॑के वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते
र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑ व॒सुन्ध॑रा। शिर॑सा॒ धार॑यिष्या॒मि र॒क्षस्व॑
मा॑ प॒दे प॒दे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहे॒ण कृ॒ष्णेन॑
श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे पा॒पं य॒न्मया॑ दु॒ष्कृतं॑ कृतम्। मृ॒त्तिके॑
ब्र॒ह्मदत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं त्वयि॑
सर्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम्॥८॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पा॒पेन॑
ग॒च्छामि॑ प॑र॒मां गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। म॒घव॑न्धृ॒ग्धि तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रिष्ट॑नेमिः स्व॒स्ति नो॑ बृ॒हस्प॑तिर्दधातु।
आपा॑न्तम॒न्युस्तृ॑पल॒प्रभ॑र्मा॒ धुनिः॑ शि॒र्मावा॑ञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑।
सोमो॑ वि॒श्वान्य॑त॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं प्र॒तिमा॑ना॒निदे॑भुः॥९॥

ब्र॒ह्मज॑ज्ञानं प्र॒थमं॑ पु॒रस्ता॑द्वि॒सीम॑तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स॒बुध्रि॑या

उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मसंतश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒
भवा॑ऽनृ॒क्षरा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वारां
दु॒राध॑रू॒षां नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ः सर्व॑भू॒तानां
तामि॑होप॒ह्वये श्रिय॑म्। श्री॑र्मे भ॒जतु। अल॑क्ष्मी॑र्मे न॒श्यतु।
विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒मालो॑कान॑नप॒जय्य॑म॒भ्यज॑यन्।
महा॑ः इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॑शी शर्म॑ यच्छतु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु ह॒न्तु पा॒प्मानं॑ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑।
सो॒मान॑ः॒ स्वर॑णं कृणुहि ब्र॒ह्मण॑स्पते। क॒क्षीव॑न्तं य औ॑शिजम्।
शरी॑रं यज्ञ॑शम॒लं कु॒सीदं॑ तस्मि॑न्त्सीदतु यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑। च॒रणं
प॒वित्रं॑ वि॒त॑तं पुरा॒णं येन॑ प॒त॑स्तरति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण
शुद्धे॑न॒ पू॒ता अति॑ पा॒प्मान॑मरा॒तिं तरे॑म। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो
म॒रुद्भिः॑ सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर वि॒द्वान्। ज॒हि शत्रू॑ः रप॒ मृधो॑
नुद॑स्वाथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑नः। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
सन्तु॑ दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासु॒र्योऽस्मान्॑ द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्वि॒ष्मः।
आपो॒ हि॒ष्टा म॑यो॒भुव॑स्ता न॒ ऊ॒र्जे द॑धातन॥११॥

म॒हेर॑णाय॒ चक्ष॑से। यो वः शि॒वत॑मो रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ ह नः॑ ।
उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑ । तस्मा॒ अर॑ङ्ग॒ माम॑वो॒ यस्य॑ क्षयाय॒ जिन्व॑थ।
आपो॑ ज॒नय॑था च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिर॑ण्यशृङ्गं॒ वरु॑णं प्रप॑द्ये ती॒र्थं मे॑ देहि॒ याचि॑तः। य॒न्मया॑
भु॒क्तम॒साधू॑नां पा॒पेभ्य॑श्च प्र॒तिग्र॑हः। यन्मे॒ मन॑सा वा॒चा क॒र्मणा॑

वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च
पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय
नमो वारुण्यै नमोऽद्ध्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादती-
पानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना
ह्यवमर्शतु। सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः।
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमः
सचता परुष्ण्या। असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये
श्रुणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत।
ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि
विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता
यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः।
यत्पृथिव्याः रजस्व मान्तरिक्षे विरोदसी। इमाः स्तदापो वरुणः
पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः।
एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष
मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयः सः श्रितः
सुवः॥१४॥

स नः सुवः सः शिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि।
ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि।
अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा।

अ॒का॒र्य॒का॒र्य॒वकी॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॒ण॒हा गु॒रु॒त॒ल्प॒गः। वरु॑णोऽपाम॑घ-
म॒र्ष॒णस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्रमु॑च्यते। र॒जो भूमि॑स्त्व॒मा॒ रोद॑यस्व
प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। पु॒नन्तु ऋ॒षयः पु॒नन्तु वस॑वः पु॒नातु वरु॑णः
पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। आक्रा॑न्त्समु॒द्रः प्र॑थ॒मे वि॒धर्मं ज॒नय॑न्प्र॒जा
भुव॑नस्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॒ अधि॑ सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सोमो॑
वावृ॑धे सु॒वान इन्द्रः॑॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑दसे सु॒नवाम् सोम॑मराती॒यतो निज॑हाति॒ वेदः॑। स नः॑
पर्ष॑दति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑ न॒वेव॒ सिन्धुं दुरि॑ताऽत्य॒ग्निः। ताम॑ग्नि॒वर्णां
तप॑सा ज्वल॒न्तीं वैरोच॑नीं क॒र्मफ॑लेषु जुष्टा॑म्। दुर्गा॑ दे॒वी॒ शरण॑म॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑। अ॒ग्ने त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑
अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न उ॒र्वी
भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः॑। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सिन्धुं
न ना॒वा दुरि॑ताति॒ पर्षि॑। अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्मन॑सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं
बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म्। पृ॒तना॑जित॒ सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रं हु॑वेम
पर॑मात्स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॑दति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑ क्षा॒मद्दे॒वो अति॑
दुरि॑ताऽत्य॒ग्निः। प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च
सत्सि॑। स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुवं पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं च॑ सौ॒भग॑माय॒जस्व।
गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवै॒न्द्र वि॒ष्णोरनु॑सञ्चरेम। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसानो॑ वैष्णा॒वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रोम् ॥१७॥

[३]

भूर॒न्नम॑ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑
सुव॑र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्नं च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑
स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्नमोम् ॥१८॥

[४]

भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षा॒य
च मह॒ते च॑ स्वाहा॑ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑
भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॑ नक्ष॒त्रेभ्य॑श्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्मह॑रोम् ॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वा॒हा। पा॒हि नो॑ वि॒श्ववे॑द॒से स्वा॒हा। यज्ञं॑
पा॒हि वि॒भावं॑सो स्वा॒हा। सर्वं॑ पा॒हि श॒तक्र॑तो स्वा॒हा ॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒कया॑। पा॒ह्यु॒त द्वि॑तीय॒या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॒या।
पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वासो॒ स्वाहा॑ ॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दां स्यादिवेशः। सतां
शिक्षः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो
देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरोम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः
श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दानं तपो यज्ञस्तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽर्वाहितामवक्रामेद्यद्युवे
युवे ह वा विह्वदिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयान्मात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः।

तमं क्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादोऽन्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्तसप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाश्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बर्हीं प्रजां जनयन्तीं सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हः सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतुजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिमधुमा उदारदुपां शुना सममृतत्वमानट। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तांसो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति महो देवो मर्त्या आविवेश॥ २७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं

पश्यत् जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु।
 यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मां नार्णायो न ज्यायोऽस्ति
 कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण
 सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानुशुः।
 परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
 वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
 ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं
 विपापं परमैश्वर्यभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसुस्थम्। तत्रापि
 दहं गुगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ
 स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः
 परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं
 परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणं हरिम्।
 विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्यऽऽत्मेश्वरं
 शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं
 परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण
 परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं
 नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥
 अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
 प्रतीकाशः हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्त्यान्ते
 नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालामालाकुलं भाती विश्वस्यऽऽयतनं
 महत्। सन्ततः शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते
 सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
 ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजुरः
 कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता।
 सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा
 अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव
 भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः
 शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स
 हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥१३॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचां
 मण्डलः स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते
 तानि सामानि स साम्नाम्मण्डलः स साम्नां लोकोऽथ य एष
 एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषां मण्डलः
 स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये
 हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः
किं कं तत्सत्यमन्नमायुरमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भुः
प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष पुरुष एष
भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्येतासामेव
देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति य एवं
वेदैत्युपनिषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः।
ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः।
सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय
नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय
नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः।
ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः।
परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य
सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नातिं
भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॑ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॑ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॑ नमो॑ रु॒द्राय॑ नमः॑ का॒लाय॑
नमः॑ क॒ल॒वि॒कर॒णाय॑ नमो॑ ब॒ल॒वि॒कर॒णाय॑ नमो॑ ब॒लाय॑ नमो॑
ब॒ल॒प्र॒मथ॑नाय॑ नमः॑ स॒र्व॒भू॒तद॑मनाय॑ नमो॑ म॒नो॒न्म॑नाय॑ नमः॑ ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घो॒रे॒भ्योऽथ॑ घो॒रे॒भ्यो॑ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। स॒र्वे॒भ्यः॑ स॒र्व॒श॒र्वे॒भ्यो॑
नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॒पे॒भ्यः॑ ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ मा॒हादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॑दयात् ॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ स॒र्व॒वि॒द्याना॑मीश्वरः॑ स॒र्व॒भू॒तानां॑ ब्र॒ह्माधि॑पतिर्ब्र॒ह्म॒णो॒
ऽधि॑पतिर्ब्र॒ह्मा शि॒वो मे॑ अस्तु सदाशि॒वोम् ॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हि॒र॒ण्य॒बा॒हवे॑ हि॒र॒ण्य॒व॒र्णा॒य हि॒र॒ण्य॒रू॒पाय॑ हि॒र॒ण्य॒प॒तये॑
ऽम्बिका॑पतये॑ उ॒माप॑तये॑ प॒शुप॑तये॑ नमो॑ नमः॑ ॥ ३९ ॥

[२२]

ऋत॑ स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म पु॑रुषं कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॒रूपा॒क्षं
वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो॑ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु। पु॒रुषो॑ वै रु॒द्रः सन्म॒हो
नमो॑ नमः। वि॒श्वं भू॑तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हुधा जा॒तं जा॑यमानं च
यत्। सर्वो॑ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॒द्राय॑ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒चेम॑ शन्त॑म॒ हृदे॑। सर्वो॑
ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य॑ वैक॑ङ्कत्यग्निहोत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रति॑ष्ठिताः प्रत्ये॒वास्याहु॑तय-
स्तिष्ठ॒न्त्यथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणु॒ष्व पा॒ज इति॑ पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषा॑ः सर्व॑भूतानां
मा॒ता मे॒दिनी॑ म॒हती म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हुला
वि॒श्वा भू॑ता क॑त॒मा का या सा स॒त्येत्य॑मृतेति॒ वसि॑ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽमृतमापोऽन्नमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽष्यापः सत्यमापः सर्वा
देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं
स्वाहा ॥ ४७ ॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्मा पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण
शिश्ना। अहस्तदेवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं
माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥ ४८ ॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्वात्रिया पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण
शिश्ना। रात्रिस्तदेवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं

माममृतयो॒नौ। सूर्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्या॒र्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं वि॒नियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आया॑तु वर॑दा दे॒वी अ॒क्षरं॑ ब्रह्म॒सम्मि॑तम्। गा॒य॒त्रीं छन्द॑सां मा॒तेदं॑ ब्रह्म जुषस्व॑ मे॥५१॥

[३४]

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम॒ नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः सर्व॑मसि॒ सर्वा॑युरभिभूरो॑ गा॒य॒त्रीमा॑वा॒हया॑मि॒ सावि॑त्रीमा॒वा॒हया॑मि॒ सरस्व॑तीमा॒वा॒हया॑मि॒ छन्द॑ऋषीनावा॒हया॑मि॒ श्रिय॑मा॒वा॒हया॑मि॒ गा॒य॒त्रिया॑ गा॒य॒त्रीच्छ॑न्दो विश्वामि॒त्र ऋषिः॑ सवि॒ता दे॒वता॑ऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदय॑ रुद्रः शिखा पृथि॒वी योनिः॑ प्राणापानव्या॒नोदान॑समाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्या॒नस॑गोत्रा गा॒य॒त्री चतुर्विं॑शत्यक्षरा त्रिपदा॑ षट्शु॒क्षिः पञ्च॑शीर्षोपनयने वि॒नियो॑ग॒ ओं भूः। ओं भुवः॑। ओ॑ रु॒ सुवः॑। ओं महः॑। ओं जनः॑। ओं तपः॑। ओ॑ रु॒ सत्य॑म्। ओं तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। ओमापो ज्योती॒रसो॑ऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः॑ सुव॒रोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शि॒खरे॑ दे॒वी भू॒म्यां प॑र्व॒तमूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्मणे॑भ्योऽभ्य॑नु॒ज्ञाता॑
ग॒च्छ दे॒वि य॒थासु॑खम्। स्तु॒तो मया॑ वर॒दा वैद॑मा॒ता प्र॑चोदयन्ती
पवने॑ द्विजा॒ता। आयूः पृथि॒व्यां द्र॑विणं ब्र॑ह्मव॒र्चसं॑ मह्यं दत्त्व
प्रजातुं ब्र॑ह्मलो॒कम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृ॒णिः सूर्य॑ आदि॒त्यो न प्रभा॑ वा॒त्यक्षर॑म्। मधुं॑ क्षरन्ति॒ तद्र॑सम्।
स॒त्यं वै तद्र॑स॒मापो॑ ज्योती॒रसो॑ऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुव॒रोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्म॑मेतु॒ माम्। मधु॑मेतु॒ माम्। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑मेतु॒ माम्। यास्ते॑
सोम॑ प्र॒जाव॒त्सोभि॑ सो अ॒हम्। दु॒स्वप्र॑ह॒न्दुरु॑ष्व॒हा। यास्ते॑ सोम
प्रा॒णाः स्तां जु॑होमि। त्रि॒सु॒पर्ण॑मया॒चितं॑ ब्रा॒ह्मणा॑य दद्यात्।
ब्रह्म॑ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं
प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॑ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म॑ मे॒धया॑। मधुं॑ मे॒धया॑। ब्रह्म॑मे॒व मधुं॑ मे॒धया॑। अ॒द्या नो॑ देव
स॒वितः प्र॒जाव॑त्सावीः सौभ॑गम्। परा॑ दु॒ष्वप्रि॑यः सु॒वा। वि॒श्वानि॑
देव॑ स॒वितर्दु॑रि॒तानि॑ परा॑ सु॒वा। यद्भ॒द्रं तन्म॑ आ सु॒वा। मधु॑ वाता॑

ऋताय॑ते मधु॑ क्षर॑न्ति सिन्ध॑वः। मा॒ध्वी॑र्नः स॒न्त्वोष॑धीः। मधु॑
नक्त॑मुतोष॒सि मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ः रजः॑। मधु॑ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता।
मधु॑मान्नो वन॒स्पति॑र्मधु॒मा॑ अस्तु सूर्यः॑। मा॒ध्वी॑र्गावो॑ भवन्तु
नः। य इ॒मं त्रि॑सु॒पर्ण॑मया॒चितं ब्रा॒ह्म॒णाय॑ दद्यात्। भ्रू॒ण॒ह॒त्यां वा
ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नु॑वन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्र॒ह्म मे॒धवा॑। मधु॑ मे॒धवा॑। ब्र॒ह्म मे॒व मधु॑ मे॒धवा॑। ब्र॒ह्मा
दे॒वानां॑ प॒द॒वीः क॑वी॒नामृषि॑र्वि॒प्रा॒णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
गृ॒ध्राणा॑ः स्व॒धिति॑र्वि॒नाना॑ः सोमः॑ प॒वित्र॑म॒त्येति॑ रेभन्।
ह॒ः सः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्षस॒द्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दु॒रोण॑सत्।
नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॒द्योम॑सद॒जा गो॒जा ऋ॒तजा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्।
य इ॒मं त्रि॑सु॒पर्ण॑मया॒चितं ब्रा॒ह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा
ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नु॑वन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वार्ची॑ भ॒द्रा सु॑मन॒स्यमा॑ना।
त्वया॑ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता॑न्बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॑
जुष्टे॑ ऋषि॑र्भवति देवि॒ त्वया॑ ब्र॒ह्माऽऽग॑तश्रीरु॒त त्वया॑। त्वया॑
जुष्टे॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मे॒धे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ द॒दातु॑ मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विनौ॑
दे॒वावा॑र्धत्तां पुष्कर॑स्रजा॥५९॥

[४२]

अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दै॒वी मे॒धा म॑नुष्य॒जा
सा मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषताम्॥६०॥

[४३]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या।
ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
जुषताम्॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न॒ आग॑न्वैवस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्ण
वन॒स्पते॑रिवा॒भिने॑ः शी॒यता॑ र॒यिः स च॑ तान्नः॒ शची॑पतिः॥६२॥

[४५]

परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि प॒न्थां य॒स्ते स्व॒ इत॑रो दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते
शृण्व॑ते ते॒ ब्रवी॑मि॒ मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्॥६३॥

[४६]

वातं॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं यो भुव॑नस्य गो॒पाः। स
नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां॒ पात्व॑ ह॒सो ज्यो॑ग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मु॒त्र भू॒या॒दध॒ यद्य॑मस्य॒ बृह॑स्पते॒ अ॒भि॒शं॑स्ते॒रमु॑ञ्चः।
प्र॒त्यौ॑ह॒ताम॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॑ः॒ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं म॒तीना॑म्। ब्रह्म॒
स॒रूप॑म॒नुमे॑दमागा॒दय॑नं॒ मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रमस्व॥६६॥

[४९]

श॒ल॒कैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॒ विवृ॑हो मा प्र॒मोषीः॑। प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र॒ नृच॑क्ष॒सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॒ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॒ मोत॑ मा॒तरं॒ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑
रुद्र॒ रीरिषः॑॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु
रीरिषः॑। वी॒रान्मा॒ नो रुद्र॒ भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा
विधेम॒ ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव।
यत्कांमास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम्॥ ७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्करः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य
मायया सर्वानव यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसो-

ऽव्यजनंमसि स्वाहा॥ पितृकृतस्यैनसोऽव्यजनंमसि स्वाहा॥
 आत्मकृतस्यैनसोऽव्यजनंमसि स्वाहा॥ अन्यकृतस्यैनसो-
 ऽव्यजनंमसि स्वाहा॥ अस्मत्कृतस्यैनसोऽव्यजनंमसि स्वाहा॥
 यद्विवा च नक्तं चैनंश्चकृम तस्याव्यजनंमसि स्वाहा॥
 यत्स्वपन्तंश्च जाग्रतश्चैनंश्चकृम तस्याव्यजनंमसि स्वाहा॥
 यत्सुषुप्तंश्च जाग्रतश्चैनंश्चकृम तस्याव्यजनंमसि स्वाहा॥
 यद्विद्वाँसुश्चाविद्वाँसुश्चैनंश्चकृम तस्याव्यजनंमसि स्वाहा॥
 एनस एनसोऽव्यजनंमसि स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्।
 अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन-
 स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
 करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता
 एष ते काम कामाय स्वाहा॥ ७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि
 मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते

मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥विराजहोममन्त्राः॥

तिलाञ्जुहोमि सरसा५ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा।
गावो हिरण्यं धनमन्नपान५ सर्वेषां५ श्रियै स्वाहा। श्रियं च
लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्।
श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं
ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेय५ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला
शान्ति५ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः
सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममा५सरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुधरजङ्घाशिश्रोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष

हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥
विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कृषोत्काय स्वाहा॥
(ओ३ स्वाहा॥) क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्।
अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वात्रिणुद मे पाप्मानं३ स्वाहा॥ अन्नमय-
प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॥ वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॥ ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॥
ध्रु॒व॒क्षित॑ये॒ स्वाहा॥ अ॒च्युत॑क्षित॑ये॒ स्वाहा॥ अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
स्वाहा॥ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॥ अध॒र्माय॑ स्वाहा॥ अ॒द्ध्यः स्वाहा॥

ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा॥ गृह्याभ्यः स्वाहा॥ अवसानेभ्यः स्वाहा॥
अवसानपतिभ्यः स्वाहा॥ सर्वभूतेभ्यः स्वाहा॥ कामाय स्वाहा॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा॥ यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं
नाम्ने स्वाहा॥ पृथिव्यै स्वाहा॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा॥ सूर्याय स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा॥ नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्राय स्वाहा॥ बृहस्पतये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये
स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा॥ पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्येभ्यो
हन्ता॥ प्रजापतये स्वाहा॥ पुरमेष्टिने स्वाहा॥ यथा कूपः शतधारः
सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यं सहस्रधारमक्षितम्।
धनं धान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो
वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं
पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्।
ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां पाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां मुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायां पाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां पाने निर्विश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां मुदाने निर्विश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां समाने निर्विश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥११॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मा आसन्। नसोः प्राणः। अक्षयोश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवां
मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं
ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनात्रेनाप्यायस्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्यु॒भिस्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्प॒रि॑ । त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॑सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धिम॒नु
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ उप॑ ते नम॑ उप॑ ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ पर॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गालो॑काच्च्यवन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते तप॒ इति॑
तपो॒ नान॑श॒नात्परं॑ यद्धि परं॑ तप॒स्तदु॒द्धर्षं॑ तदु॒राध॑र्षं
तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्धमे॑
रमन्ते॒ शम॑ इत्य॒रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते दानमिति॑
सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्दाने
र॑मन्ते ध॒र्म इति॑ ध॒र्मेण॑ सर्वमि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मा॒न्नाति॑
दुश्च॑रं तस्मा॒द्धर्मे॑ र॑मन्ते प्र॒जन् इति॑ भूया॑स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
प्रजा॑यन्ते तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॒ इत्या॑हु तस्मा॒दग्नय॑
आधा॑तव्या अग्निहोत्रमित्या॑हु तस्मा॒दग्नि॑होत्रे र॑मन्ते य॒ज्ञ इति॑

यज्ञो हि देवानां यज्ञेन हि देवा दिवङ्गतास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते
मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते न्यास
इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि
तपांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच सत्येन
वायुरावाति सत्येनादित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति तपसा
देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दं तपसा
सपत्नाप्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं
वदन्ति दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः
सुवर्गच्छन्दमो भूतानान्दुराधर्षन्दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मः
परमं वदन्ति शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं
मुनयोऽन्वविन्दुच्छमो भूतानान्दुराधर्षच्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं
तस्माच्छमः परमं वदन्ति दानं यज्ञानां वरूथन्दक्षिणा लोके
दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन
द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं
वदन्ति धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा
उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्म
परमं वदन्ति प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं

तन्वा॒नः पि॒तृणा॑म॒नृ॒णो भव॑ति॒ तदे॒व त॒स्यानृ॑णं॒ तस्मा॑त्
 प्र॒जन॑नं॒ पर॒मं वद॑न्त्य॒ग्नयो॑ वै त्रयीं॒ विद्या॑ दे॒व्या॒नः पन्था॑
 गा॒र॒ह॒प॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी र॑थ॒न्तर॑म॒न्वाहा॑र्य॒पच॑नो॒ यजु॑र॒न्तरि॑क्षं
 वा॒मदे॒व्यमा॑ह॒वनी॑यः॒ साम॑ सु॒वर्गो॑ लो॒को बृ॒हत्त॒स्माद॒ग्नीन्प॑र॒मं
 वद॑न्त्य॒ग्निहो॑त्र॒ सायं॑ प्रा॒तर्गृ॑हाणां॒ निष्कृ॑तिः॒ स्विष्ट॑ सु॒हुतं॑
 य॒ज्ञक्र॑तूनां॒ प्राय॑ण॒ सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्य॒ ज्योति॑स्त॒स्माद॒ग्निहो॑त्रं
 प॑र॒मं वद॑न्ति॒ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वानां॑ य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा
 दि॒वङ्ग॑ता॒ य॒ज्ञेना॑सु॒रा॒नपा॑नुदन्त॒ य॒ज्ञेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति
 य॒ज्ञे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्य॒ज्ञं प॑र॒मं वद॑न्ति॒ मान॑सं॒ वै
 प्रा॑जाप॒त्यं प॒वित्रं॑ मा॒नु॒सेन॑ म॒नसा॑ सा॒धु प॑श्यति॒ मान॑सा॒ ऋष॑यः
 प्र॒जा अ॑सृजन्त॒ मा॒नु॒से स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑न्मा॒नु॒सं प॑र॒मं
 वद॑न्ति॒ न्या॒स इ॒त्याहु॑र्म॒नी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा वि॒श्वः क॒त॒मः
 स्व॑य॒म्भुः प्र॒जाप॑तिः॒ संव॑त्स॒र इति॑ संव॑त्स॒रोऽसा॑वा॒दित्यो॑ य
 ए॒ष आ॑दि॒त्ये पु॑रु॒षः स प॑रमे॒ष्टी ब्र॒ह्मा॒त्मा याभि॑रादि॒त्यस्त॑प॒ति
 र॒श्मिभि॑स्ताभिः॒ पु॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑ पु॒र्जन्ये॑नौषधि॒वनस्प॑तयः
 प्र॒जाय॑न्त॒ ओष॑धि॒वनस्प॑तिभि॒रन्नं॑ भव॒त्यन्ने॑न प्रा॒णाः प्रा॒णैर्ब॒लं
 ब॒लेन॑ तप॒स्तप॑सा॒ श्रद्धा॑ श्रद्धया॒ मेधा॑ मेधया॒ मनी॑षा
 म॒नी॒षया॒ मनो॑ म॒नसा॑ शा॒न्तिः शा॒न्त्या॑ चि॒त्तं चि॒त्तेन॑ स्मृतिः॒
 स्मृ॒त्या स्मा॑रः॒ स्मा॑रेण॒ वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑ना॒त्मानं॑ वेदयति॒
 तस्मा॑द॒न्नं द॑दन्त॒सर्वा॑ण्ये॒तानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त् प्रा॒णा भ॑वन्ति
 भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्म॑नो॒ मन॑सश्च॒ वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दान॒न्दो ब्र॑ह्मयो॒निः
 स वा॑ ए॒ष पु॑रु॒षः पञ्च॑धा पञ्चा॒त्मा येन॑ स॒र्वमि॑दं प्रोतं

पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै
 सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत ऋतुजा
 रयिष्ठाः श्रद्धा सत्यो महस्वान्तमसोपरिष्ठाद्वात्वा तमेवं
 मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्र्यासमेषां
 तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्यो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता
 ब्रह्म त्वमसि विश्वसृक्तैजोदास्त्वमस्यग्रेर्वर्चोदास्त्वमसि
 सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे
 त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां
 गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो
 वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं
 मन्युः पशुस्तपोऽग्निः शमयिता दक्षिणा वाग्योता प्राण
 उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियते सा दीक्षा
 यदश्नाति यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो
 यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरन्ति तत्समिधो यत्सायं
 प्रातर्मध्यन्दिनं च तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ
 येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा

ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा एतत्सत्रं
यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं सत्रं य एवं
विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानङ्गत्वाऽऽदित्यस्य
सायुज्यं गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानङ्गत्वा
चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ ब्राह्मणो
विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं ज्ञानदभिज्ञानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपेक्ष्य क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नमितपन्। रोचनो रोचमानः
शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा।
आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता
प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सःशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्-
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सःस्तुतं कल्याणं
विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं
भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता
सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽ-
नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्सःसादनः
सःसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं
पवियिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो

जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः।
जयन्त्रभिजयन्त्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो
मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभিজित्। आर्द्रः
पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वोषधः सम्भरो महस्वान्।
एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः
सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्-
हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्त्रतिद्रवन्।
त्वरःस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो
द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।
प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत॒थ॒ योऽसि॒ सोऽसि॑ । त्वमेव त्वाम॑चैषीः ।
 चि॒तश्चासि॒ सञ्चित॑श्चास्यग्रे । ए॒तावा॒ञ्चासि॒ भूया॑ञ्चास्यग्रे । यत्ते
 अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु तेऽति॑रिक्तम् । आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु ।
 वि॒श्वे ते दे॒वाश्चिति॑मापूरयन्तु । चि॒तश्चासि॒ सञ्चित॑श्चास्यग्रे ।
 ए॒तावा॒ञ्चासि॒ भूया॑ञ्चास्यग्रे । मा ते॑ अ॒ग्रे च॒ येन॒ माऽति॑
 च॒ येनाऽऽयु॑रावृक्षि । सर्वे॑षां ज्योति॑षां ज्योति॑र्यददावुदेति॑ ।
 तप॑सो जा॒तमनि॑भृष्ट॒मोजः॑ । तत्ते ज्योति॑रिष्टके । तेन॑ मे तप ।
 तेन॑ मे ज्वल । तेन॑ मे दीदिहि । याव॑द्दे॒वाः । याव॑दसा॑ति॒ सूर्यः॑ ।
 याव॑दु॒तापि॒ ब्रह्म॑ ॥ ६ ॥

[३]

स॒ंवत्स॒रोऽसि॒ परिव॑त्स॒रोऽसि॑ । इ॒दाव॑त्स॒रोऽसीदु॑वत्स॒रोऽसि॑ ।
 इ॒द्वत्स॒रोऽसि॒ वत्स॒रोऽसि॑ । तस्य॑ ते वस॒न्तः शिरः॑ । ग्री॒ष्मो
 दक्षि॑णः प॒क्षः । व॒रुषाः पु॒च्छम् । श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः । हे॒मन्तो॑ मध्यम् ।
 पू॒र्वप॒क्षाश्चित॑यः । अ॒पर॒पक्षाः॑ पु॒रीषम् ॥ ७ ॥

अ॒होरा॒त्राणी॑ष्टकाः । ऋ॒षभो॑ऽसि स्व॒र्गो लो॒कः । यस्यां॑ दि॒शि
 म॒हीय॑से । ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒वह॑ । वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॒ दिश॑
 आ॒वा॒हि । सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒विवा॑हि । सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒संवा॑हि । चित्त्वा॑
 चि॒तिमा॑पृण । अचि॑त्त्वा॒ चि॒तिमा॑पृण । चि॒दसि॑ समु॒द्रयो॑निः ॥ ८ ॥

इ॒न्दुर्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑ । हि॒र॒ण्यप॑क्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः ।
 म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः । नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः ।

एति॑ प्रेति॑ वीति॑ समित्युदिति॑। दिवं॑ मे यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे
यच्छ। पृथि॒वीं मे॑ यच्छ। पृथि॒वीं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे यच्छ।
दिवं॑ मे यच्छ। अ॒ह्ना प्रसा॑रय। रात्र्या॒ सम॑च। रात्र्या॒ प्रसा॑रय।
अ॒ह्ना सम॑च। कामं॑ प्रसा॑रय। काम॑ꣳ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भुवः॑ स्वंः। ओजो॑ बलम्। ब्रह्म॑ क्षत्रम्। यशो॑ महत्। स॒त्यं तपो॑
नाम॑। रू॒पम॑मृतम्। चक्षुः॑ श्रोत्रम्। मन॑ आयुः। विश्वं॑ यशो॑ महः।
स॒मं तपो॑ हरो॒ भाः। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा पाव॒कोऽसि॑। वैश्वान॒रो
यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑ यज॑मानाय लो॒कम्। ऊर्जं॑
पुष्टिं॑ दद॑द्भ्याव॑वृत्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ हरो॒ भाः।
अ॒ग्निरि॒न्द्रो बृ॒हस्प॑तिः। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते मा॒ सर्वे॑
यश॑सा॒ सꣳसृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॑ वस॑वे॒ स्वाहा॑। विभु॑वे॒ स्वाहा॑ विव॑स्वते॒
स्वाहा॑। अ॒भिभु॑वे॒ स्वाहा॑ऽधि॑पतये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒
स्वाहा॑ऽह॑स्पत्याय॒ स्वाहा॑। चाक्षु॑ष्मत्याय॒ स्वाहा॑ ज्योति॑ष्मत्याय॒
स्वाहा॑। राज्ञे॑ स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। स॒म्राज्ञे॑ स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॑
स्वाहा॑। शूषा॑य॒ स्वाहा॑ सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ ज्योति॑षे॒
स्वाहा॑। सꣳसर्पा॑य॒ स्वाहा॑ क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑। अर्जु॑नाय॒
स्वाहा॑॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति।
 अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरदृषा हरिः।
 उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे
 त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न
 आवह। रायस्पोषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य
 मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते
 मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो
 भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
 असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः।
 असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा
 वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि।
 अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
 मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
 ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
 श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं

ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलै श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यो श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानंसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव संपन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्चं मे

पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेद्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्य॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्र॒ह्मचा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑
प्रजि॑घाय। परे॑हि। पु॒क्षं दय्या॑पातिं पृच्छ। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो मा॒ प्राहै॑षीत्।
वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वेत्था(३) इति॑। स हो॒वाच॑ वेदेति॑॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति॑। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा॒ इति॑।
ए॒ष वाव स प॒रोर॑जा॒ इति॑ होवाच। य ए॒ष तप॑ति। ए॒षोऽर्वा॑ग्रजा॒
इति॑। स कस्मिन्त्वे॒ष इति॑। स॒त्य इति॑। किं तत्स॒त्यमिति॑। तप॑
इति॑॥२६॥

कस्मिन्नु तप॑ इति॑। बल॑ इति॑। किं तद्वल॑मिति॑। प्रा॒ण इति॑। मा
स्मं प्रा॒णमति॑पृच्छ॒ इति॑ माऽऽचा॒र्योऽब्र॑वीदिति॑ होवाच ब्रह्मचा॒री।
स हो॒वाच पु॒क्षो दय्या॑पातिः। यद्वै ब्र॒ह्मचा॒रिन्प्रा॒णमत्य॑प्रक्ष्यः।
मूर्धा ते व्यप॑तिष्यत्। अहमु॑त आचा॒र्याच्छ्रेया॑न्भविष्यामि। यो
मो सावि॒त्रे स॒मवा॑दिष्टेति॑॥२७॥

तस्मात्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रं वि॒दुषा॑ सावि॒त्रे
संव॑देते। सहा॑स्मि॒ञ्छ्रियं॑ दधाति। अनु॑ ह॒ वा अ॑स्मा अ॒सौ
तप॑ञ्छ्रियं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै श्रीस्तपो॑ मन्यते। अन्व॑स्मै तपो॑
बलं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै बलं॑ प्रा॒णं म॑न्यते। स यदाह॑। सं॒ज्ञानं॑
वि॒ज्ञानं॑ दर्शा॑ दृष्टेति॑। ए॒ष ए॒व तत्॥२८॥

अथ॑ यदाह॑। प्रस्तु॑तं विष्टु॑तं सु॒ता सु॑न्वतीति॑। ए॒ष ए॒व तत्।

ए॒ष ह्ये॒व तान्य॑हा॒नि। ए॒ष रात्रे॑यः। अथ॒ यदा॑हं। चि॒त्रः के॒तुर्दा॑ता
प्र॒दा॒ता सं॒वि॒ता प्र॑स॒वि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒ष ए॒व तत्।
ए॒ष ह्ये॒व तेऽहो॑ मुहूर्ताः। ए॒ष रात्रे॑ः॥२९॥

अथ॒ यदा॑हं। प॒वि॒त्रं प॒वयि॑ष्यन्त्सह॑स्वा॒न्त्सही॑यान॒रुणो॑ऽरुण॑र॒जा
इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॒व तेऽर्ध॑मा॒साः। ए॒ष मा॒साः। अथ॒
यदा॑हं। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑ उ॒क्थ्यो॑ऽग्नि॑र॒ऋतुः॑ प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑।
ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॒व ते य॑ज्ञ॒ऋत॑वः। ए॒ष ऋ॒तवः॑॥३०॥

ए॒ष संव॑त्स॒रः। अथ॒ यदा॑हं। इ॒दानी॑ त॒दानी॑मि॒ति। ए॒ष ए॒व
तत्। ए॒ष ह्ये॒व ते मु॑हूर्ता॒नां मु॑हूर्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः।
अ॒होरा॑त्रैः स॒माज॑गाम। त॒ हौचुः॑। यो वा अ॒स्मान् वेद॑।
वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्व॑मायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्नं॑
क्षीय॑त॒ इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॑मायुरेति। अ॒भि
स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीय॑ते। य ए॒वं वेद॑।
अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार॥३२॥

स हं ह॒ सो हिर॑ण्मयो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑
सायु॑ज्यम्। ह॒ सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। दे॒वभा॑गो हं श्रोत॑र॒षः।
सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार। त॒ ह वा॑गदृश्य॒माना॑ऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
वाग॑सीति। अ॒यम॑हं सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं॑ महो

बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात।
नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति।
तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो
ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य
इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेदं।
श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे
व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा
करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति। न ह वा एतस्यर्चा
न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेदं॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे
लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेदं। शूषो ह
वै वाष्णीयः। आदित्येन समाजंगाम। तं होवाच। एहि सावित्रं
विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष
वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं
तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सुरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते

मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतंश्च मधुवृषांश्च वेद।
कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूरतं धयन्ति। अथ यो न
वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूरतम्। यो ह वा
अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं
विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां
नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावंपर-
पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य
एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि
वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवियिष्यन्त्सह-
स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च
मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम
उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका

यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥
 न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं
 वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां
 मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै
 मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य
 एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति।
 एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव
 संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं
 वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
 कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।
 स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद।
 स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवेनं तत्सावित्रः।
 स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते।
 इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं
 विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु
 परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति।

अधीत॑ ह॒व स शै॒वधि॒मनु॒ परै॑ति। भ॒रद्वा॑जो ह
त्रि॒भिरा॒युर्भिर्ब्र॒ह्मच॑र्यमु॒वास। त॑ ह॒ जीर्णि॑ः स्थ॒विर्॑
श॒या॒नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्त॑ चतु॒र्थमा॒युर्द॑द्याम्।
किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्मच॑र्यमे॒वैने॑न च॒रेय॑मिति॒ होवा॑च॥४५॥

त॑ ह॒ त्री॒न्गिरि॑रू॒पा॒नवि॑ज्ञा॒तानि॒व द॑र॒श्यां च॑कार। तेषा॒ं
हैकै॑कस्मा॒न्मुष्टि॑नाद॒दे। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मन्त्र्य॑। वेदा॒ वा
ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॒भिरा॒युर्भि॒रन्व॑वोच॒थाः। अथ॑
त॒ इत॑र॒दन॑नू॒क्तमे॒व। ए॒ही॒मं वि॑द्धि। अ॒यं वै स॑र्ववि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः सा॑वि॒त्रमु॑वाच। त॑ स वि॒दित्वा॑। अ॒मृ॒तो भू॑त्वा।
स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। अ॒मृ॒तो ह॒व भू॑त्वा।
स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। ए॒षो ए॒व
त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्त॑ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं
ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्ने॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्ने॒रे॒व
सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒यो॒र्वा ए॒तानि॑
नाम॒धेया॑नि। वा॒यो॒रे॒व सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं
वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। बृ॒ह॒स्प॒ते॒र्वा
ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृ॒ह॒स्प॒ते॒रे॒व सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति।
य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व
सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्म॑णो॒ वा ए॒तानि॑

नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एव वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निमुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य
जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ।
तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वा॒युर॑स्यन्तरिक्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता।
तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑
जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॑मक्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒वत्स॑रस्य॑ प्र॑तिष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तृणि॑
वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॑न्यक्षि॒तानि॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१३॥

सं॒वत्स॑रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः।

विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघ्नमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सुरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूतारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नमक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपुं श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूतारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नमक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भूतारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नमक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भूतारो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघ्ने अक्षिते।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघ्नो युष्मासु।

इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्र्यः। ता व॒ उप॑द॒धे का॒म॒दु॒घा अ॒क्षि॑ताः।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥१९॥

रा॒ड॒सि बृ॒हती॑ श्रीर॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी। वि॒श्वं भू॒तम॒नु॒प्र॒भू॒ता।
त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्री। तां त्वो॑प॒द॒धे का॒म॒दु॒घा॒म॒क्षि॑ताम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥२०॥

ओ॒जो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒लंम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मा॒मृत॑म्। अ॒मर्त्य॑स्तपो॒जाः। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं
भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒ता। तं
त्वो॑प॒द॒धे का॒म॒दु॒घा॒म॒क्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥२१॥

[१]

त्वम॑ग्रे रु॒द्रो अ॒सुरो॑ म॒हो दि॒वः। त्वं श॒र्धो मा॒रु॒तं पृ॒क्ष ई॒शिषे॑।
त्वं वा॒तैर॒रु॒णैर्या॑सि शङ्क॒यः। त्वं पू॒षा वि॒ध॒तः पा॑सि॒ नु त्म॑ना॒।
दे॒वा दे॒वेषु॑ श्रय॒ध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीयेषु श्रय॒ध्वम्। द्विती॑यास्तृतीयेषु
श्रय॒ध्वम्। तृती॑याश्चतुर्थेषु श्रय॒ध्वम्। च॒तु॒र्थाः प॑ञ्च॒मेषु॑ श्रय॒ध्वम्।
प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठेषु॑ श्रय॒ध्वम्॥२२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मेषु॑ श्रय॒ध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मेषु॑ श्रय॒ध्वम्। अ॒ष्ट॒मा
न॑व॒मेषु॑ श्रय॒ध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मेषु॑ श्रय॒ध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रय॒ध्वम्। द्वा॒द॒शाः त्रयो॑द॒शेषु॑

श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्।
अष्टादशा ऐकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। ऐकान्नविंशा विंशेषु
श्रयध्वम्। विंशा ऐकविंशेषु श्रयध्वम्। ऐकविंशा
द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु
श्रयध्वम्। अष्टाविंशा ऐकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। ऐकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु
श्रयध्वम्। त्रिंशा ऐकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। ऐकत्रिंशा
द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्।
देवास्त्रिंशेकादशास्त्रिंशस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान्
उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं
स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैभिरागतम्।
राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो
भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः।
ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोमं
वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्रं
सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥ २७ ॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रो जसां पते। बृहस्पते
ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचोऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः।
अतीत्यादः स्वरामरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयं
स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २८ ॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धामं प्रियाणि।
सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।
अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९ ॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं
स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥ ३० ॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिं स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्।
अदितिर्देवता। अदितिं स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे

कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। अ॒सा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
अ॒सा॒वेहि॑। उ॒षसं॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः
स्वाहा॑॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदुं॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्तं॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्यग्ने।
लो॒कं पृ॑ण॒ च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद॒ शि॒वा त्व॑म्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा॑
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥ ३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोम॑श्च
श्री॑णन्ति॒ पृ॒थ॒ग्यः। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा रो॑च॒ने दि॒वः।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद। अ॒ग्ने दे॒वा इ॒हाऽऽवे॑ह।
ज॒ज्ञा॒नो वृ॑क्तब॒र्हिषे॑। अ॒सि होता॑ न॒ ईड्यः॑। अ॒गन्म॑ म॒हा
मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥ ३४॥

यो दी॒दाय॑ स॒मिद्ध॑ स्वे दुरो॒णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म॒। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।
अ॒ग्निश्च॑ होता॑रं परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भस्य ह॒विषः॑
समा॑नमि॒त्। त्वां म॒हो वृ॑णते॒ नरो॑ नान्यं त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा॒
निधी॑महि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गि॒रः॥ ३५॥

दे॒वान्दे॒वाय॑ते य॒ज। अ॒ग्नि॒र्हि वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
 वि॒श्वच॑र्षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुवम्॑। स प्री॑तो या॑ति वा॒र्यम्॑।
 इष॑ः स्तो॒तृभ्य॒ आभ॑र। पृ॒ष्ठो दि॒वि पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्याम्।
 पृ॒ष्ठो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॒रः सह॑सा पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः। स
 नो दि॒वा स रि॒षः पा॑तु नक्तम्॑॥ ३६॥

[६]

अ॒यं वाव॑ यः पव॑ते। सौ॑ऽग्निर्ना॑चिके॒तः। स य॑त्प्राङ् पव॑ते।
 तद॑स्य॒ शिरः॑। अथ॒ यद्दक्षि॑णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॒ यत्प्र॒त्यक्।
 तत्पु॑च्छम्। यदु॑दङ्। स उत्त॑रः प॒क्षः॥ ३७॥

अथ॒ यत्सं॒वाति॑। तद॑स्य स॒मश्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
 स॒म्पदे॒वास्य॑ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॒द्यते॑। यत्का॑मो
 यज॑ते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह
 वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्या॑ऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठां॑ वेद॑। आ॒य॒त॒न॒वान्भव॑ति।
 गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्॥ ३८॥

हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्या॑ऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठा॑। य ए॒वं
 वेद॑। आ॒य॒त॒न॒वान्भव॑ति। गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्। यो ह वा
 अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॑ शरी॒रं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॑र्गं लो॒कमे॑ति।
 हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॑ शरी॒रम्। य ए॒वं वेद॑। सश॑रीर ए॒व
 स्व॑र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॑ यथा॒ रुक्म॑ उत्त॑प्तो भा॒य्यात्॥ ३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मि॒श्च लो॒के॒ऽमुष्मि॑श्च
 भा॑ति। उ॒रवो॑ ह वै ना॒मैते॑ लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑

हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः
 ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ
 हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥
 अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी
 पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे
 लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नाचिकेता नाम
 पुत्र आस। तः ह कुमारः सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु
 श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं
 तृतीयम्। तः ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तः ह
 स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै
 त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म
 तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार
 कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमाः
 रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं
 तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम।
 तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ।

कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयज९ हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध

स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

त९ हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्धोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृधोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्णः पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्रे। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं

चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो
यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः।
एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं
प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता
पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति।
एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो
ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै
सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेत्।
येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा
ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ
यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति।
दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा
वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय।

चितिकृतिभिर्भिमृश्यं। अग्निं प्रणीयोपसमाधायं। चतस्र एता
 आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्।
 अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते
 अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो
 या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या
 अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामा-
 प्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च
 वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भुजयति॥ कामचारो ह
 वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
 पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।
 अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः।
 अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य
 सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा
 आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य
 कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः।
 आपो भद्रा आदित्यं श्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा
 अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।

एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा
भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्।
ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।
सत्या ह वा अस्यऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये
स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्।
ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।
सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये
स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि।
मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं

लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। ब्र॒ह्मणे॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
 ब्र॒ह्म॒ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान्
 ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 का॒माय॑ स्वाहा ब्र॒ह्मणे॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये
 स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्र॒जाप॑ते य॒ज्ञेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑वष्यति।
 अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
 स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
 अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये
 स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्र॒जाप॑तेऽप्सु वै सर्वे॑ का॒माः श्रि॒ताः। व॒यमु॑
 वा आ॒पः स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॑ त्वयि॑ सर्वे॑ का॒माः
 श्रयि॑ष्यन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। अ॒द्ध्यश्च॑रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मि॒न्सर्वे॑ का॒मा अ॑श्रयन्त।
 अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्का॒माः श्रय॑न्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।

य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहाऽ॒ग्नयै॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒मत्यै॑ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒
स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पतेऽ॒ग्नये॑ वै ब॑लि॒मते॑ सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रन्ति। अ॒हमु॑ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु
य॑जस्व। अथ॑ ते सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रिष्यन्ति। अ॒नु स्व॒र्गं
लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्। अ॒नु॒मत्यै॑ च॒रुम्। ततो॑ वै
तस्मै॑ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अ॒नु स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्।
सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रन्ति। अ॒नु स्व॒र्गं लो॒कं
वि॒न्दति॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र
जु॒होति॑। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒मत्यै॑
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑
स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥८॥

तम॒नु॒वित्ति॑रब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कम॑नु॒वित्ति॑रसि।
अ॒हमु॑ वा अ॒नु॒वित्ति॑रस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते
स॒त्याऽनु॒वित्ति॑र्भविष्यति। अ॒नु स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स
ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं नि॒र॑वपत्। अ॒नु॒वित्त्यै॑
च॒रुम्। अ॒नु॒मत्यै॑ च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॒वित्ति॑रभवत्।
अ॒नु स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॒वित्ति॑र्भवति।
अ॒नु स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑

चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्यै
स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो
नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्।
यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान् षष्ठीम्। अनुवित्तिः
सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे
लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेदं।
तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरा दद्यात्कंसं च। स्त्रियै चाऽऽभारं
समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्।
तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।
प्रथमजं देव हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्।
स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमं सम्बभूव।
श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां
श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी
भुवनस्याधिपती। आगात्सत्यं हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा
जज्ञिरे भुवनं च विश्वं। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा
जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्।
ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव।
नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्।
स नो जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां
च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः।
अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहृ स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै

तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्।
 तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै
 स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै
 श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
 अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा
 श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तः सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै
 सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्यं सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह

वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अर्थं ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहाति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अर्थं ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा ए॒ताः प॒ञ्च स्वर॑गस्य॒ लोक॑स्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा॒ अनु॑वित्तयो॒
नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वितीया॑म्। स॒त्यं तृतीया॑म्।
मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्वर॑गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्वर॒गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्यज॑ते। य
उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां द॑द्यात्क॒सं च॑।
स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रं स॑मृ॒द्धौ॥२१॥

[४]

ब्र॒ह्म वै चतु॑र्हो॒तारः॑। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैन॑
श॒प्तम्। नाभि॑चरि॒तमा॑गच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै
चतु॑र्होतृ॒णां चतु॑र्होतृ॒त्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै
दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता॒ दश॑होतृ॒णाम्। पृथि॑वी होता॒
चतु॑र्होतृ॒णाम्॥२२॥

अ॒ग्निर्हो॒ता पञ्च॑होतृ॒णाम्। वा॒ग्घो॒ता ष॑ड्वोतृ॒णाम्। म॒हाह॑वि॒रहो॒ता
स॒प्तहो॑तृ॒णाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृ॒णां चतु॑र्होतृ॒त्वम्। अथो॒
पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै दिशः॑ कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑।
ए॒षा वै सं॑र्वविद्या। ए॒तद्भैष॑जम्। ए॒षा प॒ङ्क्तिः स्वर॑गस्य॒
लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्मृ॒तिः॥२३॥

ए॒तान् योऽध्यै॑त्यच्छ॒दिर्दर्शे॑ याव॑त्त॒रस॑म्। स्वर॑रेति। अ॒न॒प॒ब्र॒वः
सर्व॑मायु॒रेति॑। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒य॒स्पोष॑ गौप॒त्यम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी
भ॑वति। ए॒तान् योऽध्यै॑ति। स्पृ॒णोत्या॒त्मान॑म्। प्र॒जां पि॒तृन्। ए॒तान्
वा अ॑रु॒ण औ॒प॒वेशि॑र्वि॒दाश्च॑कार॥२४॥

ए॒तैरधि॒वा॒दम॑पाजयत्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वर्य॑यौ।
 ए॒तान्योऽध्यै॑ति। अधि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्।
 स्वे॒रेति॑। ए॒तैरग्निं॑ चिन्वीत स्व॒र्गका॑मः। ए॒तैरायु॑ष्कामः।
 प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥२५॥

पुर॒स्ताद्द॒शहो॑तार॒मुद॑श्चमुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी॒
 प॒त्यौ च। दक्षि॑णतः प्राश्च॒ चतु॑र्होतारम्। प॒श्चादुद॑श्चं पश्च॑होतारम्।
 उ॒त्तर॑तः प्राश्च॒ षड्दो॑तारम्। उ॒परि॑ष्ठात्प्राश्च॒ सप्त॑होतारम्।
 हृद॑यं यजू॑षि प॒त्यश्च॑ । य॒थाव॑का॒शं ग्र॑हान्। य॒थाव॑का॒शं
 प्र॑तिग्र॒हल्लो॑कम्पृ॒णाश्च॑। सर्वा॑ हास्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
 भव॑न्ति॥२६॥

सदे॒वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थसं॑मितश्चेत॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णैव
 पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं स्तृ॑णुते। प॒क्षः सं॑मितश्चेत॒व्यः। ए॒तावान्
 वै रथः॑। यावत्प॒क्षः। र॒थसं॑मितमेव चि॑नुते। इ॒ममे॒व लो॒कं
 प॑शुब॒न्धेना॒भिज॑यति। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॥२७॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्येन॑। स्वर॑तिरा॒त्रेण॑। सर्वा॑ल्लो॒कान॑हीनेन॑। अथो॒
 स॒त्रेण॑। वरो॒ दक्षि॑णा। वरे॑णैव वरं॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒त्मा हि
 वरः॑। ए॒कवि॑ंशति॒र्दक्षि॑णा ददाति। ए॒कवि॑ंशो वा इ॒तः स्व॒र्गो
 लो॒कः। प्र॒ स्व॒र्गं लो॒कमा॑प्नोति॥२८॥

अ॒सावा॑दित्य॒ एक॑वि॒ंशः। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यमा॑प्नोति। श॒तं
 ददा॑ति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॑तिष्ठति।
 स॒हस्रं॑ ददाति। स॒हस्रं॑स॒मितः॑ स्व॒र्गो लो॒कः। स्व॒र्गस्य॑

लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अ॒न्वि॒ष्ट॒कं दक्षि॑णा ददाति। सर्वा॑णि
वया॑ँसि॥२९॥

सर्व॑स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॑स्याव॑रुद्धौ। यदि न वि॒न्देत्। म॒न्थाने॑ताव॒तो
द॑द्यादोद॒नान् वा॑। अ॒श्रुते तं काम॑म्। यस्मै॒ कामा॑या॒ग्निश्ची॑यते॑।
प॒ष्ठौही॑ त्वन्त॑र्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वा॑णि वया॑ँसि।
सर्व॑स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॑स्याव॑रुद्धौ॥३०॥

हिर॑ण्यं ददाति। हिर॑ण्यज्योतिरे॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। वासो॑
ददाति। तेनऽऽयुः॑ प्रति॑रते। वे॒दि॒तृती॑ये य॑जेत। त्रिष॑त्या हि
दे॒वाः। स स॑त्यम॒ग्निं चि॑नुते। तदे॒तत्प॑शुब॒न्धे ब्राह्म॑णं ब्रूयात्।
नेत॑रेषु य॒ज्ञेषु॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒वनं त॑र्पयित॒व्यान्
वेद॑॥३१॥

तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ँ सोम॑पी॒थो न॑मति। ए॒ते वै
चतु॑र्होतारोऽनु॒स॒वनं त॑र्पयित॒व्याः। ये ब्रा॑ह्म॒णा ब॑हुविदः। तेभ्यो॑
यद्वक्षि॑णा न नये॑त्। दुरि॑ष्ट॒ँ स्यात्। अ॒ग्निम॑स्य वृ॒क्षीर॑न्। तेभ्यो॑
यथाश्र॒द्धं द॑द्यात्। स्वि॑ष्टमे॒वैतत्क्रि॑यते। नास्या॒ग्निं वृ॑ञ्जते॥३२॥

हिर॑ण्येष्टको भ॑वति। याव॑दुत्त॒मम॑ङ्गुलि॒काण्डं य॑ज्ञप॒रुषा
स॑मि॒तम्। तेजो॑ हिर॑ण्यम्। यदि हिर॑ण्यं न वि॒न्देत्। शर्करा
अ॒क्ता उप॑दध्यात्। तेजो॑ घृ॒तम्। सतै॑जसमे॒वाग्निं चि॑नुते। अ॒ग्निं
चि॒त्वा सौ॑त्राम॒ण्या य॑जेत मैत्रा॑वरु॒ण्या वा॑। वी॒र्येण॑ वा ए॒ष
व्यृ॑ध्यते। योऽ॒ग्निं चि॑नुते॥३३॥ याव॑दे॒व वी॒र्य॑म्। तद॑स्मिन्दधाति।
ब्रह्म॑णः सायु॑ज्य॒ँ सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ँ

सायुज्यम्। साष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। य एतमुग्निं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः
कृत्वा। उप॑ काम॒दुघां॑ दधे। तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑
देवत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रुवा॑ सीद। सर्वाः॒ स्त्रियः॑ सर्वा॑न्मु॒सः। सर्वं
न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒सवो॑ भूमेः॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता देवमा॒यया॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीः॒ सिक॑ताः सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॒स्ताः।
याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॑ ये। सर्वा॒स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पाद॑ उदर॒सर्पिणः॑। सर्वा॒स्ताः।
याव॑दाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॒स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒सर्वम्॑। दे॒व॒त्रा

यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायंस९ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व९ सीस९ सर्वं त्रपुं। देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९॥

सर्वास्ताः। सर्व९ हिरण्य९ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व९ सुवर्ण९ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥ ४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनि९ सर्वान्ध्व९सान्। हिमो यच्च शीयते॥ ४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥ ४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
 प्रांसचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
 वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे
 प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
 वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं
 च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे।
 तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
 तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता
 रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च
 ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
 सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाश्च केवलान्।
 सर्वास्ताः। सर्वानृतून्त्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।
 सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन

ब्रह्मणा। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ ४८ ॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते।
ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
सामवेदेनोऽस्तमये महीयते । वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः।
ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव
शश्वत् ॥ ४९ ॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।
ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्।
सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वभ्यो वच एतदूचुः।
आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं
वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत ॥ ५० ॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं हं
होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
सहस्रं परिवत्सुरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति
चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम् ॥ ५१ ॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः।
सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्।
अशं सद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां

प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत्॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्णः।
यद्विश्वसृज आसत्। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयाम-
यजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्।
इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनडुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाः
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत्। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम।
येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ।
नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष
नित्यो मंहिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।
पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविंशः। विश्वसृजाः
सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त।
यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां

सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति।
 ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥३॥ ॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
 हरिः ॐ॥

